

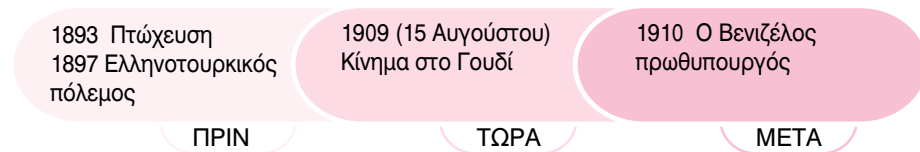
6

Κεφάλαιο Έκτο

**Η ΕΛΛΑΔΑ ΑΠΟ ΤΟ ΚΙΝΗΜΑ
ΣΤΟ ΓΟΥΔΙ (1909) ΕΩΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ
ΤΩΝ ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ ΠΟΛΕΜΩΝ (1913)**

Ενότητα 27

Το κίνημα στο Γουδί (1909)

1 ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ

Τα αίτια του κινήματος στο Γουδί

- Σοβαρά οικονομικά προβλήματα που εντάθηκαν στις αρχές του 20ού αιώνα λόγω της οικονομικής ύφεσης που υπήρξε διεθνώς.
- Αδυναμία της πολιτικής ηγεσίας να διαχειριστεί αποτελεσματικά τις εθνικές διεκδικήσεις (πόλεμος του 1897) και αδράνεια μπροστά στις εξελίξεις
- Πολιτική αστάθεια (κυβερνήσεις σύντομης θητείας διαδέχονταν η μία την άλλη).
- Διάχυτη η δυσaráσκεια στην ελληνική κοινωνία.
- Ευθύνες της μοναρχίας:
  - συνεχείς παρεμβάσεις στις ένοπλες δυνάμεις
  - ευθύνες του ύπατου αρμοστή της Κρήτης πρίγκιπα Γεώργιου για τη ρήξη με τον Βενιζέλο και το κίνημα του Θέρισου (1905).

Η ίδρυση του Στρατιωτικού Συνδέσμου, η στάση της πολιτικής ηγεσίας απέναντί του και η εκδήλωση του κινήματος στο Γουδί

- Ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος ιδρύθηκε τον Μάιο του 1909 από κατώτερους αξιωματικούς που δυσφορούσαν για τα φαινόμενα ευνοιοκρατίας¹ στο στρατό και για την κακή κατάσταση των ενόπλων δυνάμεων. Αρχηγός ορίστηκε ο συνταγματάρχης Νικόλαος Ζορμπάς.
- Η πολιτική ηγεσία επιδίωξε αρχικά διαπραγματεύσεις μαζί του, έπειτα

¹Ευνοιοκρατία είναι η προώθηση και επικράτηση κάποιων ατόμων σε σημαντικές θέσεις της δημόσιας ζωής όχι χάρη στις ικανότητές τους, αλλά εξαιτίας της εύνοιας που απολαμβάνουν από κάποια ισχυρά πρόσωπα. Το φαινόμενο αυτό ήταν ιδιαίτερα έντονο την εποχή αυτή στον στρατό, όπου διάφορα στελέχη αναβαθμίζονταν σε ανώτερες θέσεις επειδή ήταν αγαπητά στη βασιλική οικογένεια κι όχι επειδή ήταν πραγματικά άξια.

όμως προσπάθησε να συλλάβει την ηγεσία του (12 Αυγούστου 1909).

- Στις 15 Αυγούστου 1909 ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος προχώρησε σε κίνημα με κέντρο το στρατόπεδο στο Γουδί.

Παραϊστορικά:

Το τοπωνύμιο **Γουδή** οφείλει την ονομασία του στην ιστορική οικογένεια των **Γουδήδων** από τις Σπέτσες, η οποία είχε μεγάλη συνεισφορά στον αγώνα της Ελλάδας το 1821. Σε αναγνώριση της προσφοράς τους, η πατρίδα τους αντάμειψε με την παραχώρηση της έκτασης που φέρει το όνομά τους. Με την πάροδο των ετών, η λέξη «Γουδή» παρεφθάρη σε «Γουδί», λέξη που παραπέμπει στο ομώνυμο σκεύος φαγητού. Ωστόσο, ήδη έχει αρχίσει η αλλαγή της γραφής από «Γουδί» σε «Γουδή» στους δρόμους και στους οδικούς άξονες.

Τα αιτήματα του Στρατιωτικού Συνδέσμου

- Βασικό αίτημα: Αναδιοργάνωση των ενόπλων δυνάμεων, κυρίως μέσω της απομάκρυνσης από το στράτευμα του διαδόχου Κωνσταντίνου και των άλλων γιων του βασιλιά.
- Άλλα γενικότερα αιτήματα αφορούσαν μεταρρυθμίσεις
  - στη διοίκηση του κράτους
  - στην οικονομία
  - στη δικαιοσύνη
  - στην εκπαίδευση

Πώς αντιμετωπίστηκε το κίνημα από την πολιτική ηγεσία και από την ελληνική κοινωνία

- Η **κυβέρνηση** αναγκάστηκε να δεχτεί τους όρους του κινήματος και ικανοποίησε αμέσως το αίτημα για απομάκρυνση των πριγκίπων από το στρατό.
- Η **ελληνική κοινωνία** ανταποκρίθηκε θετικά: προκλήθηκε έκρηξη λαϊκών αιτημάτων που συνοψίζονταν στο αίτημα της «Ανόρθωσης» του κράτους. Στις 14 Σεπτεμβρίου 1909 πραγματοποιήθηκε εντυπωσιακό συλλαλητήριο στην Αθήνα, οργανωμένο από τον Στρατιωτικό Σύνδεσμο και τις επαγγελματικές οργανώσεις.

Πρόσκληση του Στρατιωτικού Συνδέσμου προς τον Βενιζέλο

- Μετά την εκδήλωση του κινήματος, η κυβέρνηση Μαυρομιχάλη ανέλαβε να υλοποιήσει τις επιδιώξεις του Συνδέσμου. Επειδή όμως δεν προέκυψε ουσιαστικό αποτέλεσμα (υπήρχε αμοιβαία καχυποψία και από τις δύο πλευρές), η ηγεσία του Συνδέσμου κάλεσε στην Αθήνα τον Ελευθέριο Βενιζέλο, πολιτικό που είχε διακριθεί στην Κρήτη, στους αγώνες για την ένωση του νησιού με την Ελλάδα.

2 ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ

Τελευταία δεκαετία 19ου - αρχές 20ού αι. ■ Σοβαρά οικονομικά, κοινωνικά, πολιτικά προβλήματα στην Ελλάδα

1893 ■ Πτώχευση στην Ελλάδα

1897 ■ Ελληνοτουρκικός πόλεμος

1898 ■ Επιβολή Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου

1905 ■ Κίνημα του Θέρισου

1909 ■ Ίδρυση του Στρατιωτικού Συνδέσμου (Μάιος)

■ Η κυβέρνηση Ράλλη προσπάθησε να συλλάβει την ηγεσία του Στρατιωτικού Συνδέσμου (12 Αυγούστου).

■ Εκδήλωση του κινήματος στο Γουδί (15 Αυγούστου).

■ Συλλαλητήριο των επαγγελματιών σωματείων στην Αθήνα (14 Σεπτεμβρίου).

3 ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Να σχολιάσετε σε σύντομο κείμενο την εικόνα 1: Ποια μορφή δεσπάζει; Ποιες άλλες μορφές εικονίζονται; Ποιους συμβολισμούς μπορείτε να εντοπίσετε;

Οι μορφές

Η λαϊκή αυτή εικόνα παρουσιάζει με τρόπο συμβολικό την επικράτηση του κινήματος στο Γουδί. Η γυναικεία μορφή που δεσπάζει στο κέντρο με ύψος νικητή είναι η Ελλάδα. Κρατά στο δεξί της χέρι ένα σπαθί και πατά ένα μεγάλο φίδι, πάνω στο οποίο αναγράφεται η λέξη «συναλλαγή». Αριστερά της εικονίζεται ο στρατός, ο οποίος ήταν αυτός που προετοίμασε το κίνημα και πρωτοστάτησε στην εκδήλωσή του. Δεξιά της φαίνεται ο ελληνικός λαός να επευφημεί μέσα σε ατμόσφαιρα ενθουσιασμού.

Οι συμβολισμοί

Βασικός συμβολισμός της εικόνας είναι το εξοντωμένο από το σπαθί της Ελλάδας τέρας. Με τη συγκεκριμένη σκηνή συμβολίζεται η νίκη του κινήματος εναντίον της παλαιοκομματικής συναλλαγής, δηλαδή εναντίον των πολιτικών δυνάμεων που ηγεμόνευαν μέχρι τότε και που είχαν αποδειχθεί ανίκανες να διαχειριστούν αποτελεσματικά τα έντονα προβλήματα, οικονομικά, εθνικά, κοινωνικά, τα οποία ταλαιπωρούσαν τη χώρα. Με τον όρο «συναλλαγή» αποδίδονται τα φαινόμενα πολιτικής αλλά και γενικότερης διαφθοράς, τα οποία ήταν πολύ συχνά την περίοδο αυτή.

Έντονα συμβολική είναι και η σημαία που κρατά η Ελλάδα. Πάνω της αναγράφεται η λέξη «Αναγέννηση», η ημερομηνία του κινήματος (15 Αυγούστου 1909) και τα συνθήματα «Ζήτω ο στρατός» και «Ζήτω ο λαός». Ο όρος «Αναγέννηση» φανερώνει τις προσδοκίες εκείνων που πρωτοστάτησαν στο

κίνημα αλλά και της πλειοψηφίας του ελληνικού λαού για «ανόρθωση», δηλαδή για ανασυγκρότηση της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής πραγματικότητας στην Ελλάδα. Με τα δύο συνθήματα υποδηλώνεται ότι το κίνημα υποστηριζόταν με ενθουσιασμό τόσο από τις δυνάμεις του στρατού όσο και από το μεγαλύτερο μέρος του ελληνικού λαού.

2. Να μελετήσετε και να σχολιάσετε την εικόνα 2. Πώς ερμηνεύετε τη θετική στάση του λαού της Αθήνας απέναντι στο κίνημα του 1909;

Το κείμενο είναι απόσπασμα από άρθρο της εφημερίδας *Χρόνος*, η οποία υποστήριζε τις κινήσεις του Στρατιωτικού Σύνδεσμου. Δημοσιεύτηκε στο φύλλο της 15ης Σεπτεμβρίου 1909, την επόμενη δηλαδή ημέρα του συλλαλητηρίου που οργανώθηκε από το Σύνδεσμο και τις επαγγελματικές οργανώσεις, και αποτελεί πρωτογενή πηγή για τα γεγονότα του κινήματος και για την υποστήριξη που είχε αυτό από ευρύτερα τμήματα της ελληνικής κοινωνίας. Σύμφωνα με το άρθρο, οι διαδηλωτές, που ήταν περισσότεροι από εβδομήντα χιλιάδες πολίτες κάθε τάξης και ηλικίας, είχαν συγκεντρωθεί στο χώρο του Πολυγώνου² στις 2 μ.μ. Πριν ξεκινήσουν από το Πεδίο του Άρεως για τα ανάκτορα, ο Πρόεδρος των Συντεχνιών Παπαφώτης διάβασε σε όλους το ψήφισμα του συλλαλητηρίου. Σε αυτό εκφραζόταν η στήριξη την οποία παρείχαν οι λαϊκές τάξεις προς την εξέγερση του Συνδέσμου και δηλωνόταν η απαίτηση προς την Κυβέρνηση για διαμόρφωση νομοθετικού συστήματος που θα καταδίκαζε τα φαινόμενα συναλλαγής και θα οδηγούσε στη γενικότερη ανασυγκρότηση της χώρας.

Η εικόνα 2 παρουσιάζει το συλλαλητήριο που οργανώθηκε στην Αθήνα στις 14 Σεπτεμβρίου 1909 από τον Στρατιωτικό Σύνδεσμο και τα επαγγελματικά σωματεία της πρωτεύουσας. Στο κέντρο του κάτω μέρους της εικόνας εικονίζεται ο πρόεδρος των συντεχνιών Παπαφώτης. Με τη διαδήλωση, που, όπως φαίνεται, ήταν μαζικότερη, εκφράστηκε η υποστήριξη του λαού της Αθήνας προς το κίνημα στο Γουδί. Χιλιάδες πολίτες, άντρες και γυναίκες, έχουν συγκεντρωθεί έξω από τα ανάκτορα, ενώ ο βασιλιάς διακρίνεται στον εξώστη να μιλά στο συγκεντρωμένο πλήθος.

Η αγανάκτηση των Ελλήνων για τα φαινόμενα διαφθοράς στον πολιτικό και στρατιωτικό χώρο και για την ανικανότητα των πολιτικών δυνάμεων να αντιμετωπίσουν τα σοβαρά οικονομικά, κοινωνικά και εθνικά ζητήματα του τόπου ήταν διάχυτη. Ωστόσο, κανένα κόμμα μέχρι εκείνη τη στιγμή δεν είχε καταφέρει να εκφράσει αυτή τη δυσανεμία και να προωθήσει τις απαραίτητες για την ελληνική κοινωνία μεταρρυθμίσεις. Το κύρος των πολιτικών μειωνόταν διαρκώς. Κυρίαρχο φαινόμενο ήταν η κρίση εμπιστοσύνης των κοινωνικών στρωμάτων προς όλα ανεξαιρέτως τα κόμματα. Επομένως, η αγανάκτηση του ελληνικού λαού δεν ήταν δυνατό να εκφραστεί μέσω της υπερψήφισης κάποιου κόμματος. Αντίθετα, το κίνημα του Στρατιωτικού Συνδέσμου, διατυπώνοντας –εκτός από τα στρατιωτικά– και κάποια γενικότερα αιτήματα που αφορούσαν μεταρρυθμίσεις σε όλους σχεδόν τους τομείς (διοίκηση, οικονομία, δικαιοσύνη, εκπαίδευση), έδωσε τη δυνατότητα στον

² Πολύγωνο: περιοχή της Αθήνας στην Άνω Κυψέλη, πίσω από το Πεδίο του Άρεως.

ελληνικό λαό να εκφράσει και εκείνος τα αιτήματά του και τη διάθεσή του για γενική ανασυγκρότηση της χώρας.

4 ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΩΝ

- Για την εικόνα 1, βλέπε απάντηση στην ερώτηση 1 του σχολικού βιβλίου.
- Για την εικόνα 2, βλέπε απάντηση στην ερώτηση 2 του σχολικού βιβλίου.

■ **Παράθεμα 1: «Ορισμένα από τα αιτήματα του Στρατιωτικού Συνδέσμου»**

Το κείμενο είναι απόσπασμα από την προκήρυξη του Στρατιωτικού Συνδέσμου την ημέρα του κινήματος στο Γουδί και αποτελεί πρωτογενή ιστορική πηγή για τις αξιώσεις του κινήματος. Όπως γνωρίζουμε, βασικό αίτημα του Συνδέσμου ήταν η απομάκρυνση των πριγκίπων από το στρατό και η αναδιοργάνωση των ενόπλων δυνάμεων. Ο Σύνδεσμος όμως διατύπωνε και κάποια γενικότερα αιτήματα που αφορούσαν μεταρρυθμίσεις στη διοίκηση του κράτους, την οικονομία, τη δικαιοσύνη και την εκπαίδευση. Στο συγκεκριμένο απόσπασμα μπορούμε να εντοπίσουμε τα εξής:

Θρησκεία: Ο Σύνδεσμος τονίζει την ανάγκη να σταθεί στο ύψος του ιερού προορισμού της. Η επισήμανση αυτή αποτελεί έμμεση αναφορά στα «Ευαγγελικά», στις οχλοκρατικές εκδηλώσεις θρησκευτικού φανατισμού που είχαν σημειωθεί εναντίον των δημοτικιστών το Νοέμβριο του 1901.

Διοίκηση: Τα επίθετα «χρηστή» και «έντιμος» υποδηλώνουν την αναγκαιότητα εξάλειψης φαινομένων διαφθοράς και αναξιοκρατίας, τα οποία ήταν κυρίαρχα μέχρι τότε στο χώρο της δημόσιας διοίκησης.

Δικαιοσύνη: Απαιτείται ταχύτητα στη διαδικασία απονομής της, αμεροληψία στις δικαστικές αποφάσεις και ίση μεταχείριση των πολιτών, από όποια τάξη κι αν προέρχονται. Με το αίτημα αυτό ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος καταδικάζει έμμεσα την ιδιαίτερη μεταχείριση την οποία είχαν από τη δικαιοσύνη οι ευνοούμενοι της βασιλικής οικογένειας και της πολιτικής ηγεσίας του τόπου.

Εκπαίδευση: Απαραίτητη κρίνεται η αναδιοργάνωσή της, ώστε να αποβάλει τον καθαρά θεωρητικό χαρακτήρα που είχε ως τότε και να αποκτήσει μια πιο πρακτική κατεύθυνση. Έτσι θα καταστεί ικανή να προετοιμάσει άξιους επαγγελματίες, τους οποίους είχε ανάγκη ο τόπος για να οδηγηθεί στην ανάπτυξη.

Οικονομία: Η οικονομική ανόρθωση είναι ένα από τα βασικά αιτήματα του κινήματος. Πρωταρχικής σημασίας θεωρείται ο περιορισμός των φόρων, τους οποίους από τη μια ο ελληνικός λαός πλήρωνε κάνοντας αιματηρές οικονομίες, από την άλλη η διοίκηση κατασπαταλούσε αλόγιστα για τη διατήρηση περιπτών και ανώφελων υπηρεσιών. Με την αναφορά αυτή ο Σύνδεσμος επιδιώκει να καταγγείλει την κατάσταση που επικρατούσε στον δημόσιο τομέα: εξαιτίας των πελατειακών σχέσεων που είχαν αναπτυχθεί μεταξύ των βουλευτών των κομμάτων και των ψηφοφόρων, η διοικητική μηχανή του κράτους είχε φορτωθεί με περιττές υπηρεσίες και με υπαλλή-

λους που δεν πρόσφεραν τίποτα ουσιαστικό και που απλώς αντάλλασσαν την ψήφο τους με μία θέση στο δημόσιο³. Η εξάλειψη αυτών των φαινομένων ήταν βασική προϋπόθεση για τη βελτίωση της οικονομίας. Μέσω της οικονομικής αυτής προόδου θα ήταν δυνατή η αύξηση των δαπανών για το στρατό και το ναυτικό και η αισθητή βελτίωση της εικόνας των ενόπλων δυνάμεων της χώρας σε σύντομο χρονικό διάστημα.

- Για το παράθεμα 2, βλέπε απάντηση στην ερώτηση 2 του σχολικού βιβλίου.

5 ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

Η κρίση εντάθηκε: Τα προβλήματα της εθνικής οικονομίας κορυφώθηκαν το 1908 λόγω της αδυναμίας διάθεσης των αγροτικών προϊόντων και της κακής συγκομιδής. Τα ασθενέστερα στρώματα, εκτός από τη μείωση των εμβασμάτων, είχαν να αντιμετωπίσουν και την επιβολή νέων φόρων, μέτρο που επέλεξε η κυβέρνηση για την αντιμετώπιση της οικονομικής ύφεσης. Η οικονομική δυσπραγία έθιξε όλους τους μισθωτούς αλλά και τους αξιωματικούς, τους οποίους τους απασχολούσαν ιδιαίτερα τα ζητήματα μισθοδοσίας και επαγγελματικής τους κατάρτισης. Έτσι, οι τελευταίοι ήταν οι πλέον δυσαρεστημένοι όχι μόνο για λόγους εθνικούς αλλά και για λόγους επαγγελματικούς και κοινωνικούς.

Διεθνής οικονομική ύφεση: Πρόκειται για μια βαθιά οικονομική κρίση που εκδηλώθηκε στις χώρες της Ευρώπης και στις ΗΠΑ και κορυφώθηκε την περίοδο 1900-1903. Στα τέλη του 19ου αιώνα είχε σημειωθεί στις χώρες αυτές μια σημαντική πρόοδος στην οικονομία με κύριο χαρακτηριστικό την πρωτοφανή ανάπτυξη της βαριάς βιομηχανίας: μέσα σε λίγα χρόνια η παγκόσμια παραγωγή γαιάνθρακα αυξήθηκε κατά 65% περίπου, η παραγωγή χυτοσιδήρου κατά 70%, ενώ η παραγωγή ατσαλιού τριπλασιάστηκε. Οι πιο ισχυρές χώρες (Αγγλία, ΗΠΑ, Γερμανία, Γαλλία, Ρωσία) επιδόθηκαν στην κατασκευή γιγάντιων σιδηροδρομικών γραμμών, στην ανάπτυξη της βιομηχανίας, στην ανάπτυξη του εμπορίου και στη διεύρυνση της παγκόσμιας αγοράς. Όλα αυτά προκάλεσαν την ίδρυση καινούριων επιχειρήσεων και εταιρειών οι οποίες, μαζί με τις ήδη υπάρχουσες, επιδόθηκαν σε ένα ξέφρενο κυνήγι του κέρδους και σε μία συνεχή προσπάθεια επικράτησής τους στον οικονομικό ανταγωνισμό σε βάρος των υπολοίπων. Το αποτέλεσμα αυτής της άναρχης και απότομης οικονομικής ανάπτυξης ήταν η ξαφνική χρεοκοπία πολλών επιχειρήσεων. Πρώτα στην Ευρώπη (το 1900) κι έπειτα στις ΗΠΑ (1901), οι μετοχές των πιο μεγάλων βιομηχανικών μονοπωλίων άρχισαν να καταρρακούν καταστροφικά και αμέσως μετά να περιορίζεται η παραγωγή σε πολλούς αποφασιστικούς κλάδους της βιομηχανίας. Η κρίση έπληξε τις μεσαίες

³ Για περισσότερα στοιχεία σχετικά με τις πελαταιακές σχέσεις στο δημόσιο τομέα, βλέπε ενότητα 28 στα *Στοιχεία για την κατανόηση του μαθήματος* το σχόλιο: «[Το Σύνταγμα του 1911] θέσπιζε τη μονιμότητα των δημοσίων υπαλλήλων».

κυρίως βιομηχανικές και άλλες επιχειρήσεις, οι οποίες οδηγήθηκαν στην καταστροφή. Αντίθετα, τα μονοπώλια, που ήταν οι πιο ισχυρές επιχειρήσεις από οικονομική και τεχνική άποψη, όχι μόνο διασώθηκαν αλλά βγήκαν από την κρίση ενισχυμένα.

Εμβάσματα Ελλήνων μεταναστών: Πρόκειται για τα χρηματικά ποσά που έστελναν στις οικογένειές τους στην Ελλάδα Έλληνες που είχαν μεταναστεύσει στο εξωτερικό (κυρίως στην Αίγυπτο και στην Αμερική). Χάρη σε αυτά τα ποσά πολλές οικογένειες κατάφεραν να ξεφύγουν από τις ληστρικές διαθέσεις των τοκογλύφων⁴ της εποχής και να ορθοποδήσουν οικονομικά. Ωστόσο, στις αρχές του 20ού αι. τα εμβάσματα περιορίστηκαν λόγω της διεθνούς οικονομικής ύφεσης και πολλές οικογένειες αντιμετώπισαν έντονο οικονομικό πρόβλημα.

Κυβερνήσεις σύντομης θητείας διαδέχονταν η μία την άλλη: Κατά τη χρονική περίοδο 1897-1909 συγκροτήθηκαν 13 κυβερνήσεις, οι οποίες είχαν σύντομη θητεία λόγω της πολιτικής αστάθειας που επικρατούσε και των παρεμβάσεων του βασιλιά Γεωργίου Α'. Στις κυβερνήσεις αυτές εναλλάσσονταν ως πρωθυπουργοί ο Θεόδωρος Δηλιγιάννης, ο Δημήτριος Ράλλης, ο Αλέξανδρος Ζαΐμης και ο Γεώργιος Θεοτόκης.

Μειωνόταν διαρκώς το κύρος των πολιτικών και της μοναρχίας: Μεγάλες ευθύνες είχε ο ίδιος ο βασιλιάς Γεώργιος Α', ο οποίος παραβίαζε συστηματικά την αρχή της δεδηλωμένης. Μετά την ήττα του 1897, διόρισε πρωθυπουργό τον Α. Ζαΐμη, αρχηγό μικρού κόμματος, αντί να διαλύσει τη Βουλή και να προκηρύξει εκλογές μετά την παραίτηση του αρχηγού της πλειοψηφίας Θ. Δηλιγιάννη. Το 1901, μετά την παραίτηση του αρχηγού της πλειοψηφίας Γ. Θεοτόκη, διόρισε πολιτική κυβέρνηση από τη μειοψηφία. Η εμπλοκή του στέμματος στην πολιτική ζωή ήταν ιδιαίτερα έντονη και δημιουργούσε δυσaráσκεια και αντιδράσεις. Από την άλλη, οι πολιτικές ηγεσίες των κομμάτων δεν καταδίκάζαν τις αντιδημοκρατικές αυτές ενέργειες. Το αποτέλεσμα ήταν να εκδηλωθεί κρίση εμπιστοσύνης του ελληνικού λαού και προς τα κόμματα και προς τη μοναρχία.

Οι θέσεις που κατείχαν μέσα στο στρατό ο διάδοχος Κωνσταντίνος και οι άλλοι γιοι του βασιλιά: Σύμφωνα με τον νόμο του 1887, ο Κωνσταντίνος (πρωτότοκος γιος του βασιλιά Γεωργίου Α') ήταν υποστράτηγος του πεζικού, ο Γεώργιος αντιπλοίαρχος και διοικητής της υποβρυχίου Αμύνης και ο Νικόλαος λοχαγός του πυροβολικού. Στις παραμονές του ελληνοτουρκικού πολέμου (1897) ο Κωνσταντίνος προβιβάστηκε σε Αρχιστράτηγο. Στον πόλεμο αυτό, ωστόσο, φάνηκε η αδυναμία και η ανικανότητα του ίδιου αλλά και των άλλων πριγκίπων να ανταποκριθούν στην κρι-

⁴ Στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αι. ήταν έντονο το φαινόμενο της τοκογλυφίας: φτωχοί πολίτες, κυρίως αγρότες, λόγω οικονομικής δυσπραγίας, δανείζονταν χρήματα από δανειστές με όρους τοκογλυφίας (με επιτόκιο 25-30%) βάζοντας υποθήκη την περιουσία τους. Το αποτέλεσμα ήταν πολλοί από αυτούς να χάνουν τα περιουσιακά τους στοιχεία λόγω της αδυναμίας τους να ξεπληρώσουν τους δυσβάσταχτους

σιμότητα της κατάστασης και οι σοβαρές τους ευθύνες για την ταπεινωτική ήττα του ελληνικού στρατού (μετά τις πρώτες επιθέσεις των Τούρκων είχε επικρατήσει μεγάλη σύγχυση στις τάξεις του ελληνικού στρατού, με αποτέλεσμα την αδικαιολόγητη υποχώρησή του και την ανενόχλητη προέλαση των Τούρκων μέχρι έξω από τη Λαμία). Τα γεγονότα αυτά αλλά και η μεροληψία που έδειχναν οι πρίγκιπες στην επαγγελματική εξέλιξη κάποιων αξιωματικών είχαν προκαλέσει έντονη δυσαρέσκεια στον ελληνικό στρατό.

(Για περισσότερα στοιχεία για τον Κωνσταντίνο, βλέπε ενότητα 28 και ενότητα 32 Στοιχεία για την κατανόηση του μαθήματος)

Η στάση του ύπατου αρμοστή Κρήτης πρίγκιπα Γεωργίου: Βλέπε ενότητα 21.

Στρατιωτικός Σύνδεσμος: Για τη δημιουργία και τους λόγους σύστασης του Στρατιωτικού Συνδέσμου μάς δίνει πληροφορίες ο στρατηγός Θεόδωρος Πάγκαλος. Ο πρώτος πυρήνας της οργάνωσης του Συνδέσμου είχε συγκεντρωθεί στο σπίτι του, τον Οκτώβριο του 1908, και αποτελούνταν αποκλειστικά από ανθυπολοχαγούς. Θέμα της συγκέντρωσης ήταν η αντιμετώπιση της κακής κατάστασης των στρατιωτικών πραγμάτων. Στην επόμενη συνάντηση, στην οποία έλαβαν μέρος περισσότεροι, συντάχτηκε το πρώτο πρωτόκολλο του «Στρατιωτικού Συνδέσμου των κατώτερων αξιωματικών ξηράς και θαλάσσης».

Δημοσιογραφικό όργανο του Συνδέσμου ήταν η εφημερίδα *Χρόνος*. Πρώτος στόχος ήταν η παραίτηση της κυβέρνησης Θεοτόκη. Πράγματι, υπό την πίεση του Συνδέσμου, ο Θεοτόκης παραιτήθηκε στις 4 Ιουλίου 1909 και δόθηκε εντολή σχηματισμού κυβέρνησης στον αντίπαλο του Θεοτόκη, τον Δ. Ράλλη. Στις 8 Αυγούστου ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος ζήτησε από τη νέα κυβέρνηση την εφαρμογή προγράμματος στρατιωτικών μεταρρυθμίσεων που θα υπαγόρευε ο ίδιος. Ωστόσο, η κυβέρνηση Ράλλη ήταν ιδιαίτερα προσκολλημένη στα ανάκτορα και δεν ήταν διατεθειμένη να προωθήσει βασικά σημεία του προγράμματος του Συνδέσμου, μεταξύ των οποίων ήταν και η απομάκρυνση των πριγκίπων από τον στρατό. Στις 12 Αυγούστου μάλιστα διέταξε να φυλακιστούν αρκετοί αξιωματικοί του Συνδέσμου. Συνελήφθησαν δύο. Οι διαπραγματεύσεις μεταξύ πρωθυπουργού και Συνδέσμου διακόπηκαν. Ο δεύτερος, με αρχηγό τον Νικόλαο Ζορμπά, προχώρησε στο στρατιωτικό κίνημα στο Γουδί.

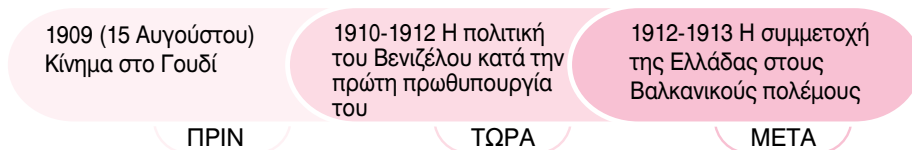
Παραϊστορικά

Ανάμεσα στους βασικούς ευνοούμενους που είχε συγκεντρώσει γύρω του ο διάδοχος Κων/νος στο στρατό ήταν ο Ιωάννης Μεταξάς, ο μετέπειτα δικτάτορας. Ο Μεταξάς ήταν απόλυτα αφοσιωμένος στον βασιλιά Γεώργιο Α' και στη Δυναστεία γενικότερα. Στο ημερολόγιό του γράφει για τον βασιλιά Γεώργιο Α': «Υπήρξε στιγμή –μόνον στιγμή– καθ' ην εμίσησα την Πατρίδα μου, αλλά ουδεμία τοιαύτη υπήρξε διά τον Βασιλέα μου», και σε άλλο σημείο: «Μου είναι αδιάφορο εάν ο Βασιλεύς είναι καλός ή κακός, επιβλαβής ή ωφέλιμος. Δεν εξετάζω αν αι πράξεις του προσξενούν καλόν ή κακόν εις το Έθνος. Τον ακολουθώ τυφλώς εις ό,τι θέλει».

Κίνημα στο Γουδί: Μετά την αδυναμία συνεννόησης του Στρατιωτικού Συνδέσμου με την κυβέρνηση Ράλλη, ο Σύνδεσμος αποφάσισε να κηρύξει επανάσταση. Ο Ζορμπάς έδωσε διαταγή το βράδυ της 14ης Αυγούστου να συγκεντρωθεί ο στρατός στους στρατώνες στο Γουδί. Εκεί, στους πρόποδες του Υμηττού, παρατάχτηκαν περίπου 400 αξιωματικοί και 2.500 οπλίτες, καθώς και μερικοί χωροφύλακες και πολίτες, και απείλησαν να καταλάβουν την Αθήνα αν η κυβέρνηση δεν έκανε δεκτά τα αιτήματά τους. Παράλληλα, ο Σύνδεσμος είχε στείλει στις εφημερίδες το πρόγραμμά του, το οποίο δημοσιεύτηκε στα φύλλα της 15ης Αυγούστου. Η κυβέρνηση Ράλλη και τα ανάκτορα αιφνιδιάστηκαν, καθώς δεν είχαν προβλέψει μια τόσο ακραία ενέργεια από τους στρατιωτικούς. Ο Ράλλης παραιτήθηκε. Ο βασιλιάς έδωσε εντολή σχηματισμού κυβέρνησης στον Κυριακούλη Μαυρομιχάλη, ο οποίος δεσμεύτηκε απέναντι στο Σύνδεσμο ότι θα προωθούσε το πρόγραμμά του. Η κυβέρνηση Μαυρομιχάλη προώθησε αρκετούς νέους νόμους, ωστόσο το έργο της δεν ικανοποίησε το Σύνδεσμο, ο οποίος στη συνέχεια κάλεσε τον Ελευθέριο Βενιζέλο να αναλάβει την ηγεσία της χώρας.

Ενότητα 28

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος πρωθυπουργός: η βενιζελική πολιτική της περιόδου 1910-1912

1 ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ

Η άνοδος του κόμματος του Βενιζέλου (Κόμμα των Φιλελευθέρων) στην εξουσία το 1910

- Μετά το κίνημα του 1909 ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος πρότεινε την πρωθυπουργία στον Ελευθέριο Βενιζέλο.
- Ο Βενιζέλος αρνήθηκε. Διαφώνησε επίσης με την κατάργηση της μοναρχίας.
- Ακολούθησε συμφωνία Συνδέσμου, βασιλιά, παλαιών κομμάτων και Βενιζέλου: να γίνουν εκλογές για ανάδειξη Αναθεωρητικής και όχι Συντακτικής Βουλής.
- Μετά από δύο εκλογικές αναμετρήσεις (Αύγουστος και Νοέμβριος 1910) τις εκλογές κέρδισε το *Κόμμα των Φιλελευθέρων* (κόμμα του Βενιζέλου).

Το Σύνταγμα του 1911 που ψηφίστηκε από την Αναθεωρητική Βουλή

- Βασικές μεταρρυθμίσεις του Συντάγματος:
  - Προστάτευε αποτελεσματικότερα τις ατομικές ελευθερίες.
  - Επέτρεπε στο κράτος να αφαιρεί από ιδιοκτήτες μεγάλες εκτάσεις γης με αποζημίωση, για να μοιραστούν στους ακτήμονες¹.
  - Θέσπιζε τη μονιμότητα των δημοσίων υπαλλήλων.
  - Απαγόρευε να εκλέγονται βουλευτές οι στρατιωτικοί και οι δημόσιοι υπάλληλοι.
  - Καθιέρωνε την υποχρεωτική, δωρεάν εκπαίδευση.
- Στην προώθηση των μεταρρυθμίσεων συνέβαλε αποφασιστικά η ριζοσπαστική κοινοβουλευτική ομάδα των Κοινωνιολόγων με επικεφαλής τον Αλέξανδρο Παπαναστασίου.

¹ακτήμονας: ο γεωργός που δεν έχει στην ιδιοκτησία του καλλιεργήσιμη γη και επιβιώνει καλλιεργώντας τα κτήματα άλλων ιδιοκτητών γης.

Οι ενέργειες του Βενιζέλου για την αναδιοργάνωση του στρατού

- Απέκτησε επιρροή στο στράτευμα και επιδίωξε την αξιοποίηση όλων των αξιωματικών.
- Επανέφερε στην ηγεσία του στρατού τον διάδοχο Κωνσταντίνο προκαλώντας αντιδράσεις ανάμεσα στους βενιζελικούς.

Πώς μπορούν να ερμηνευτούν οι πολιτικές πρωτοβουλίες του Βενιζέλου

- Σύμφωνα με την εκτίμηση του Βενιζέλου, η Ελλάδα σύντομα θα έπαιρνε μέρος σε πόλεμο για να πετύχει τους εθνικούς της στόχους.
- Υπό αυτό το πρίσμα ερμηνεύονται:
  - η συμβιβαστική του στάση απέναντι στη μοναρχία,
  - τα μέτρα υπέρ των ασθενέστερων στρωμάτων,
  - η στρατιωτική ανασυγκρότηση της χώρας.

Οι εκλογές Μαρτίου 1912 και το αποτέλεσμα

- Θριάμβευσε το κόμμα των Φιλελευθέρων.
- Μεγάλο μέρος της ελληνικής κοινωνίας θεωρούσε τον Βενιζέλο ικανό να επιλύσει μεγάλα κοινωνικά και εθνικά ζητήματα.
- Εκλέχθηκε μεγάλος αριθμός νέων βουλευτών.

2 ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ

- 1910** ■ Δύο εκλογικές αναμετρήσεις. Μετά τη δεύτερη την πλειοψηφία στη Βουλή κέρδισε το κόμμα των Φιλελευθέρων (Αύγουστος και Νοέμβριος)
- 1911** ■ Θεσπίστηκε το Σύνταγμα του 1911, που αποτελούσε αναθεώρηση του Συντάγματος του 1864 σε μη θεμελιώδεις διατάξεις του
- 1912** ■ Εκλογές – Θρίαμβος του κόμματος των Φιλελευθέρων (Μάρτιος)

3 ΑΠΑΝΤΗΣΗ ΣΤΗΝ ΕΡΩΤΗΣΗ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Να μελετήσετε την πηγή. Ποια άποψη υποστηρίζει ο Ελ. Βενιζέλος; Πώς αντιμετωπίζει το αίτημα για σύγκληση Συντακτικής Βουλής; Ποιο θεωρεί ότι πρέπει να είναι το εύρος των μεταρρυθμίσεων;

Το κείμενο είναι απόσπασμα από την πρώτη ομιλία του Βενιζέλου στον αθηναϊκό λαό αμέσως μετά τις εκλογές Αυγούστου 1910. Ο Βενιζέλος υποστηρίζει την ανάγκη ανασυγκρότησης του στρατού και σύγκλησης Αναθεωρητικής Βουλής. Πολλοί, ωστόσο, από τους οπαδούς του εκφράζουν ανοιχτά τη διαφωνία τους στον αναθεωρητικό χαρακτήρα της βουλής και ζητούν σύγκληση Συντακτικής Βουλής, η οποία θα προχωρούσε σε ψήφιση νέου συντάγματος και στην κατάργηση της βασιλείας. Ο Βενιζέλος εναντιώνεται

στο αίτημα αυτό και μένει σταθερός στην άποψή του για μη ανατροπή του πολιτεύματος. Τονίζει την ανάγκη μεταρρυθμίσεων.

Όσον αφορά το εύρος αυτών των μεταρρυθμίσεων, θεωρεί ότι θα πρέπει να έχουν εκτεταμένο χαρακτήρα, να επεκτείνονται δηλαδή σε όλους τους τομείς του πολιτικού και κοινωνικού βίου, χωρίς όμως να θίγουν το πολίτευμα και τις εξουσίες του βασιλιά. Ο Βενιζέλος επιμένει ότι απαίτηση της κοινής γνώμης είναι η τροποποίηση από την Αναθεωρητική Βουλή σημαντικών διατάξεων του συντάγματος, όχι όμως διατάξεων που αφορούν τη μορφή του πολιτεύματος και τον θεσμό της βασιλείας.

4 ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΩΝ

■ **Εικόνα:** Ελευθέριος Βενιζέλος

Βλέπουμε τον Ελευθέριο Βενιζέλο, τον Κρητικό πολιτικό που είχε διακριθεί στον αγώνα για την ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα και που αργότερα κλήθηκε από τον Στρατιωτικό Σύνδεσμο να αναλάβει την πρωθυπουργία της χώρας. Το Νοέμβριο του 1910 κέρδισε τις εκλογές ως αρχηγός του κόμματος των Φιλελευθέρων. Κατά την περίοδο της πρώτης διακυβέρνησής του προώθησε σημαντικές μεταρρυθμίσεις που συνέβαλαν στον εκσυγχρονισμό της χώρας και δημιούργησαν προοπτικές επίλυσης των μεγάλων κοινωνικών και εθνικών ζητημάτων του τόπου. Στις εκλογές Μαρτίου 1912 ήταν και πάλι νικήτης, μάλιστα μεγάλο ποσοστό ψήφων.

(Για περισσότερα στοιχεία για τη ζωή του Βενιζέλου βλέπε ενότητα ...)

5 ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

Ελευθέριος Βενιζέλος: Βλέπε ενότητα 21.

Μετά το κίνημα του 1909, ο Σύνδεσμος κάλεσε τον Ελευθέριο Βενιζέλο στην Αθήνα και του πρότεινε την πρωθυπουργία: Ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος δεν είχε πρόθεση να επιβάλει στρατιωτική δικτατορία². Επιδίωκε την προώθηση των αιτημάτων του μέσω της Βουλής. Απέβλεπε λοιπόν στο σχηματισμό μιας κυβέρνησης η οποία θα εφαρμόζε στην πράξη το μεταρρυθμιστικό του πρόγραμμα. Επειδή όμως ο Σύνδεσμος εκτίμησε ότι η κυβέρνηση Μαυρομιχάλη απέτυχε να ανταποκριθεί απόλυτα στις απαιτήσεις και τις αξιώσεις του κινήματος, κάλεσε τον Ελευθέριο Βενιζέλο. Η πρότιμηση προς το πρόσωπο του Βενιζέλου στηρίχτηκε στα εξής δεδομένα:

■ Ο Βενιζέλος είχε διακριθεί στους εθνικούς και πολιτικούς αγώνες στην Κρήτη και ήταν ένα πρόσωπο που τόνωνε το εθνικό αίσθημα των Ελλήνων, σε μια εποχή που τα εθνικά ζητήματα (Κρητικό, Μακεδονικό) απασχολούσαν έντονα το ελληνικό κράτος.

² Στρατιωτική δικτατορία: είναι η ανατροπή της δημοκρατικά εκλεγμένης κυβέρνησης και η κατάργηση του ισχύοντος συντάγματος από μια μερίδα στρατιωτικών, οι οποίοι παίρνουν την εξουσία κηρύσσοντας στρατιωτικό νόμο (δηλαδή όλες οι κρατικές εξουσίες ελέγχονται από το στρατό). Η λέξη «δικτατορία» προκύπτει από τον όρο «δικτάτορας», που ήταν αξίωμα στη ρωμαϊκή πολιτεία. Επρόκειτο για έναν εκλεγμένο από τους δύο υπάτους άρχοντα που, σε περιόδους που η πολιτεία βρισκόταν σε κρίσιμη κατάσταση, αναλάμβανε για έξι μήνες όλες τις εξουσίες.

■ Οι αξιωματικοί του Στρατιωτικού Συνδέσμου αντιλαμβάνονταν ότι δε διέθεταν την ανάλογη πείρα για να διαχειριστούν το πλήθος των πολιτικών ζητημάτων που είχαν ανακύψει. Είχαν ανάγκη από έναν πολιτικό που να διαθέτει πολιτική εμπειρία και δυναμισμό.

■ Η πλειοψηφία των αξιωματικών του Συνδέσμου θεωρούσε ότι ο πολιτικός ηγέτης που θα αναλάμβανε να υλοποιήσει τα αιτήματά τους δε θα έπρεπε να προέρχεται από τα παλαιά κόμματα. Υπέδειξαν λοιπόν το Βενιζέλο που δεν είχε διστάσει να συγκρουστεί με τον πρίγκιπα Γεώργιο στην Κρήτη και που ικανοποιούσε τα αντιδυναστικά αισθήματα πολλών από τους οπαδούς του κινήματος (η συγκεκριμένη μερίδα οπαδών βέβαια απογοητεύτηκε όταν στη συνέχεια ο Βενιζέλος αρνήθηκε να θέσει πολιτειακό ζήτημα, δηλαδή ζήτημα αλλαγής του πολιτεύματος και κατάργησης της βασιλείας, και επιπλέον επανέφερε στην ηγεσία του στρατού τον διάδοχο Κωνσταντίνο).

Παραϊστορικά

Αναφέρεται ότι, όταν ο Ζορμπάς, ο αρχηγός του Στρατιωτικού Συνδέσμου, έμαθε για την επαναφορά των μελών της βασιλικής οικογένειας στη διοίκηση του στρατεύματος, απευθύνθηκε προς τον Βενιζέλο με τα εξής λόγια: «Εάν τους επαναφέρετε, θερμαίνετε εις τους κόλπους σας έχιδνας [δηλ. φίδια]... Φοβούμαι μήπως μίαν ημέραν δαγκάσουν όχι μόνον υμάς, αλλά και τα ζωτικότερα συμφέροντα της χώρας αυτής».

Εκλογικές αναμετρήσεις της περιόδου 1910-1912

■ **Εκλογές 8ης Αυγούστου 1910:** Στις εκλογές αυτές συμμετείχαν πολλοί ανεξάρτητοι βουλευτές οι οποίοι ήταν φορείς των αιτημάτων που είχαν διατυπωθεί στο πλαίσιο του κινήματος στο Γουδί. Το εκλογικό αποτέλεσμα φανέρωνε τη διάθεση του εκλογικού σώματος για εμφάνιση νέων πολιτικών προσώπων. Τα παλαιά κόμματα βέβαια κέρδισαν τις περισσότερες έδρες στη Βουλή: 200 σε σύνολο 362. Για πρώτη φορά όμως στην κοινοβουλευτική ιστορία της χώρας οι ανεξάρτητοι υποψήφιοι συγκέντρωσαν έδρες που πλησίαζαν σε αριθμό αυτές των οργανωμένων κομμάτων (162 έδρες). Μεταξύ τους εκλέχτηκε και ο Βενιζέλος στην περιφέρεια Αττικο-Βοιωτίας (συγκέντρωσε 32.765 ψήφους σε σύνολο 38.800).

Έτσι σχηματίστηκε η Α' Αναθεωρητική Βουλή με πρωθυπουργό τον Στέφανο Δραγούμη, ο οποίος προερχόταν από τα παλαιά κόμματα. Όμως στο Κοινοβούλιο επικρατούσε αναβρασμός, καθώς πολλοί από τους ανεξάρτητους βουλευτές ζητούσαν να κηρυχθεί η Εθνοσυνέλευση Συντακτική (επιδίωκαν δηλαδή την ψήφιση νέου συντάγματος το οποίο θα καταργούσε τη βασιλεία). Ο Δραγούμης αδυνατούσε να χειριστεί την κατάσταση και παραιτήθηκε. Τότε ο βασιλιάς Γεώργιος, αντιλαμβανόμενος ότι ο Βενιζέλος δε θα έθιγε το θεσμό της βασιλείας και βλέποντας ότι είχε μεγάλο ρεύμα ως πολιτικός, του έδωσε εντολή σχηματισμού κυβέρνησης. Επειδή όμως ο Βενιζέλος αντιμετώπισε προβλήματα με την εξασφάλιση ψήφου εμπιστοσύνης, σε συνεννόηση με τον βασιλιά Γεώργιο Α', προχώρησε σε διάλυση της Βουλής και προκήρυξη νέων εκλογών.

- **Εκλογές 28ης Νοεμβρίου 1910:** Τα παλαιά κόμματα καταδίκασαν τη βίαιη διάλυση της Βουλής από τον βασιλιά και αποφάσισαν να μη συμμετάσχουν στις εκλογές. Έτσι, η βενιζελική παράταξη (Κόμμα των Φιλελευθέρων) κέρδισε τη συντριπτική πλειοψηφία των εδρών: 307 σε σύνολο 362. Στις εκλογές εξελέγησαν και 7 υποψήφιοι από τη ριζοσπαστική ομάδα των Κοινωνιολόγων, οι οποίοι στήριξαν στη συγκεκριμένη περίπτωση το Βενιζέλο. Πάντως, παρά την αποχή των παλαιών κομμάτων, το σύνολο των ψήφων που ρίχτηκαν στις κάλπες ήταν μόλις 8% χαμηλότερο από τον αριθμό των ψήφων κατά τις προηγούμενες εκλογές. Κατά συνέπεια, το αποτέλεσμα στη Βουλή φανέρωνε τις πραγματικές διαθέσεις του εκλογικού σώματος, που ήταν κυρίως η απόρριψη και καταδίκη των παλαιών κομμάτων.
- **Εκλογές 12ης Μαρτίου 1912:** Το Κόμμα των Φιλελευθέρων κέρδισε τις 146 από τις 181 έδρες της Βουλής. Το αποτέλεσμα φανέρωνε τις ελπίδες που είχαν γεννηθεί στο εκλογικό σώμα ότι η κυβέρνηση Βενιζέλου θα έλυne τα μεγάλα εθνικά και κοινωνικά ζητήματα του τόπου.

Αναθεωρητική Βουλή: Πρόκειται για τη Βουλή η οποία καλείται να αναθεωρήσει μη θεμελιώδεις διατάξεις του Συντάγματος (διατάξεις δηλαδή που δεν αφορούν τη μορφή του πολιτεύματος). Τέτοια ήταν η Βουλή που προέκυψε μετά τις εκλογές Αυγούστου 1910 (Α' Αναθεωρητική) αλλά και μετά τις εκλογές Νοεμβρίου 1910 (Β' Αναθεωρητική). Η Β' Αναθεωρητική, με πρωθυπουργό τον Βενιζέλο, ψήφισε 53 τροποποιήσεις μη θεμελιωδών διατάξεων του συντάγματος και 337 νέους νόμους.

Συντακτική Βουλή: Πρόκειται για τη Βουλή που καλείται να αλλάξει τον καταστατικό χάρτη μιας χώρας, δηλαδή να ψηφίσει σύνταγμα. Συντακτικές ήταν οι Εθνοσυνελεύσεις του 1843-1844 και του 1862-1864. Η πρώτη ψήφισε το Σύνταγμα του 1844, με το οποίο θεσπιζόταν το πολίτευμα της συνταγματικής μοναρχίας, και η δεύτερη ψήφισε το Σύνταγμα του 1864, με το οποίο καθιερωνόταν το πολίτευμα της βασιλευόμενης δημοκρατίας.

Κόμμα των Φιλελευθέρων: Ιδρύθηκε στις 22 Αυγούστου 1910 και είχε αρχηγό τον Ελ. Βενιζέλο. Ο ίδιος ο Βενιζέλος, όταν έβγαλε τον πρώτο του λόγο προς τους οπαδούς του, στις 5 Σεπτεμβρίου, στην Πλατεία Συντάγματος, εκτός των άλλων, μίλησε για τη δημιουργία ενός κόμματος αρχών³. Βασικές επιδιώξεις του κόμματος ήταν η προώθηση μεταρρυθμίσεων που θα οδηγούσαν στον εκσυγχρονισμό του κρατικού μηχανισμού και στην οικονομική ανάπτυξη του τόπου, καθώς και στην κατάλληλη στρατιωτική προετοιμασία της χώρας για την πραγματοποίηση των εθνικών διεκδικήσεων. Το κόμμα αντιπροσώπευε κυρίως τα συμφέροντα της ανερχόμενης αστικής τάξης. Ωστόσο, η ισχυρή προσωπικότητα του αρχηγού του Βενιζέλου, ο οποίος είχε τα πάντα υπό τον έλεγχό του,

³ Το κόμμα αρχών, σε αντίθεση προς τα προσωπικά κόμματα, τα οποία στηρίζονται στην προσωπικότητα του ηγέτη τους, βασιζέται τη λειτουργία του στην καθιέρωση σταθερών προγραμματικών αρχών και στη συμμετοχή πλατύτερων λαϊκών μαζών στον κομματικό οργανισμό.

εμπόδισε την εξέλιξή του σε πραγματικό κόμμα αρχών.

Σύνταγμα του 1911: Ψηφίστηκε από την Αναθεωρητική Βουλή που προέκυψε μετά τις εκλογές Νοεμβρίου 1910 (Β' Αναθεωρητική). Το σύνταγμα αυτό αποτελούσε αναθεώρηση μη θεμελιωδών διατάξεων του Συντάγματος του 1864. Το πολίτευμα παρέμενε βασιλευόμενη δημοκρατία. Ο μονάρχης διατηρούσε τις ίδιες εξουσίες που είχε και με το Σύνταγμα του 1864. Οι συνταγματικές ρυθμίσεις που έγιναν συνέβαλαν στην τόνωση του φιλελεύθερου-δημοκρατικού χαρακτήρα του πολιτεύματος και στον εκσυγχρονισμό της κρατικής μηχανής.

[Το Σύνταγμα του 1911] επέτρεπε στο κράτος να αφαιρεί από τους ιδιοκτήτες τους με αποζημίωση μεγάλες εκτάσεις γης για να μοιραστούν σε ακτήμονες: Με άρθρο του Συντάγματος του 1911 επιτρέπονταν οι απαλλοτριώσεις, δηλαδή η εξαγορά από το κράτος, σύμφωνα με ορισμένη αποζημίωση, της ακίνητης περιουσίας κάποιων, προκειμένου να εξυπηρετηθεί το κοινωνικό συμφέρον (αποκατάσταση ακτημόνων). Στην προκειμένη περίπτωση, οι απαλλοτριώσεις αφορούσαν κυρίως τα τσιφλίκια της Θεσσαλίας, τα οποία ανήκαν σε λίγους μεγαλογαιοκτήμονες (τσιφλικάδες), ενώ το πλήθος των αγροτών που τα καλλιεργούσαν έμεναν ακτήμονες και ζούσαν κάτω από πολύ σκληρές συνθήκες.

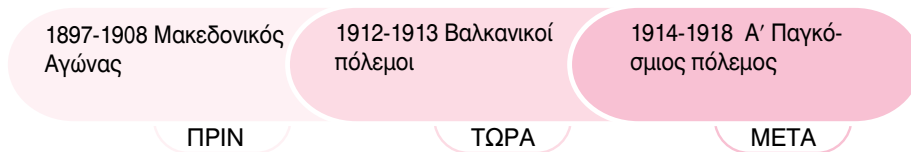
[Το Σύνταγμα του 1911] θέσπιζε τη μονιμότητα των δημοσίων υπαλλήλων: Πριν από αυτή τη ρύθμιση οι δημόσιοι υπάλληλοι δεν ήταν μόνιμοι. Ο διορισμός τους επίσης ήταν υπόθεση κάποιου βουλευτή ή κόμματος, που αναλάμβανε να εξασφαλίσει δημοσιοϋπαλληλικές θέσεις με αντάλλαγμα την ψήφο των ενδιαφερομένων. Η διατήρηση της θέσης αυτής εξαρτιόταν από την επανεκλογή του βουλευτή ή του κόμματος στο οποίο αυτός ανήκε. Οι δημόσιοι υπάλληλοι λοιπόν, για να παραμένουν στις θέσεις τους, ανέπτυσαν πελατειακές θέσεις με τους βουλευτές και τα αντίστοιχα κόμματα. Αποτέλεσμα αυτής της κατάστασης ήταν, από τη μια, να κυριαρχούν στον δημόσιο τομέα φαινόμενα συναλλαγής και αναξιοκρατίας και, από την άλλη, να έχει υπερφορτωθεί η διοικητική μηχανή του κράτους με υπαλλήλους ανάξιους και αργόμισθους.

Ομάδα των Κοινωνιολόγων (Κοινωνιολογική Εταιρεία): Ομάδα με σοσιαλιστικές ιδέες που την αποτελούσαν διανοούμενοι της εποχής, οι λεγόμενοι Κοινωνιολόγοι, με αρχηγό τον Αλέξανδρο Παπαναστασίου. Επιζητούσαν άμεσες οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές μεταρρυθμίσεις. Επιδίωκαν ισότητα ευκαιριών για όλα τα μέλη της κοινωνίας και διανομή των αγαθών ανάλογα με τις ανάγκες του καθενός. Στα μέσα του 1910 ίδρυσαν το Λαϊκό Κόμμα, το οποίο στις εκλογές Νοεμβρίου 1910 κέρδισε 7 έδρες. Το κόμμα είχε ιδιαίτερα έντονη παρουσία στις συζητήσεις της Β' Αναθεωρητικής Βουλής (αυτής που προέκυψε από τις εκλογές Νοεμβρίου 1910) και αγωνίστηκε για την προώθηση των ρυθμίσεων που ευνοούσαν τους αγρότες και τους εργάτες.

Ενότητα 29

Οι Βαλκανικοί πόλεμοι (1912-1913)

1 ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ

Τα αίτια

- Οι Νεότουρκοι, μετά την επικράτησή τους, ξεκίνησαν διώξεις σε βάρος των αλλοεθνών πληθυσμών.
- Τα εθνικά αισθήματα των άλλων βαλκανικών λαών αναζωπυρώθηκαν· οι λαοί αυτοί (Έλληνες, Βούλγαροι, Σέρβοι) άρχισαν να επιδιώκουν την ενσωμάτωση στο κράτος τους των εδαφών της Οθωμανικής αυτοκρατορίας στα οποία κατοικούσαν οι ομοεθνείς τους.
- Οι ανταγωνισμοί μεταξύ των Δυνάμεων αποκάλυπταν τις αδυναμίες της Οθωμανικής αυτοκρατορίας:
  - Γερμανία: είχε διεισδύσει οικονομικά στην Οθωμανική αυτοκρατορία.
  - Ιταλία: επιτέθηκε στη Λιβύη (οθμανική κτήση), το Σεπτέμβριο του 1911, και κατέλαβε τα υπό οθωμανική διοίκηση Δωδεκάνησα (Μάιος 1912).
  - Αυστροουγγαρία: προχώρησε, το 1908, σε προσάρτηση της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης.
  - Αγγλία, Γαλλία, Ρωσία: πλήττονταν τα συμφέροντά τους.

Προς τη σύγκρουση – Οι βαλκανικές συμμαχίες

- Ο Βενιζέλος αρχικά δεν αντιδρούσε έντονα στην πολιτική των Νεοτούρκων, θεωρώντας ότι η Ελλάδα δεν ήταν ακόμη έτοιμη για πόλεμο.
- Στη συνέχεια, την άνοιξη του 1911, βλέποντας πιθανή μια πολεμική σύγκρουση, ακολούθησε την τακτική της βαλκανικής συνεννόησης.
- Την άνοιξη του 1912 η Σερβία, η Βουλγαρία, η Ελλάδα και το Μαυροβούνιο υπέγραψαν συνθήκες συμμαχίας.

Α' Βαλκανικός πόλεμος (Οκτώβριος 1912 - Μάιος 1913)

Η αφορμή του πολέμου

- Η άρνηση του Σουλτάνου να συζητήσει τα αιτήματα που έθεσαν οι βαλκανικοί σύμμαχοι (τον Οκτώβριο 1912) για σεβασμό της αυτονομίας των εθνοτήτων που ζούσαν στην Οθωμανική αυτοκρατορία και για μεταρρυθμίσεις προς όφελός τους.

Τα στρατιωτικά γεγονότα

- Οι κινήσεις των βαλκανικών δυνάμεων:
  - Ο ελληνικός στρατός, με αρχιστράτηγο τον διάδοχο Κωνσταντίνο, προέλασε στη Μακεδονία.
  - Τα σερβικά στρατεύματα κατέλαβαν τα Σκόπια, το Μοναστήρι¹ και το Δυρράχιο (στη σημερινή Αλβανία).
  - Οι βουλγαρικές δυνάμεις έφτασαν κοντά στην Κωνσταντινούπολη, κατέλαβαν τη Δυτική Θράκη και την Ανατολική Μακεδονία και κατευθύνθηκαν προς τη Θεσσαλονίκη.
- Η απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης και των Ιωαννίνων:
  - Ο Βενιζέλος διέταξε τον διάδοχο Κωνσταντίνο να κινηθεί προς τη Θεσσαλονίκη, για να μην καταληφθεί η πόλη από τις βουλγαρικές δυνάμεις. Αν και ο Κωνσταντίνος έφερε αντιρρήσεις, στις 26 Οκτωβρίου 1912 ο ελληνικός στρατός έμπαινε στην πόλη. Λίγες μέρες αργότερα έφτασε και ο βασιλιάς Γεώργιος.
  - Στη συνέχεια καταλήφθηκαν τα Ιωάννινα (22 Φεβρουαρίου 1913) και εξασφαλίστηκε ο έλεγχος ολόκληρης της Ηπείρου.
- Οι επιτυχίες του ελληνικού στόλου:

Με επικεφαλής τον ναύαρχο Κουντουριώτη ο ελληνικός στόλος κατέλαβε τα νησιά του Βόρειου και Ανατολικού Αιγαίου (Θάσος, Σαμοθράκη, Λέσβος, Χίος, Λήμνος, Τένεδος, Ίμβρος, Σάμος, Ικαρία) και ανάγκασε τον τουρκικό στόλο να κλειστεί στα Στενά.

Η συνθήκη του Λονδίνου (17 Μαΐου 1913)

- Ο Α' Βαλκανικός πόλεμος έληξε με την υπογραφή της συνθήκης του Λονδίνου, σύμφωνα με την οποία:
- Η Οθωμανική αυτοκρατορία εγκατέλειψε σχεδόν όλα τα ευρωπαϊκά-βαλκανικά εδάφη της.
  - Οι Δυνάμεις θα καθόριζαν το μέλλον των νησιών του Βόρειου και Ανατολικού Αιγαίου, της χερσονήσου του Αγίου Όρους και το καθεστώς της Αλβανίας².
  - Τα Δωδεκάνησα παρέμεναν υπό ιταλική κατοχή και διοίκηση.

¹ Οι περιοχές αυτές ανήκουν σήμερα στην Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας (ΠΓΠΔΜ).

² Ήδη είχε ξεσπάσει επανάσταση των Αλβανών με αίτημα την ανεξαρτησία την άνοιξη του 1912.

Η δολοφονία του βασιλιά Γεώργιου

- Δολοφονήθηκε στη Θεσσαλονίκη.
- Υποστηρίχτηκε (δεν έχει όμως αποδειχθεί) ότι ήταν έργο της Γερμανίας, που ήθελε την άνοδο στο θρόνο του γερμανόφιλου διαδόχου Κωνσταντίνου, ο οποίος λίγο αργότερα ανακηρύχτηκε βασιλιάς.

Ο Β΄ Βαλκανικός πόλεμος (Ιούνιος-Ιούλιος 1913)

Πώς ξεκίνησε:

- Η συνθήκη του Λονδίνου άφησε πολλές εκκρεμότητες, κυρίως όσον αφορά τη Μακεδονία. Τα εδάφη της Μακεδονίας ελέγχονταν από τον ελληνικό στρατό, αλλά μέρος αυτών διεκδικούσαν τόσο η Βουλγαρία όσο και η Σερβία.
- Η Ελλάδα και η Σερβία, βλέποντας ότι η Βουλγαρία πρόβαλλε υπερβολικές απαιτήσεις, συμμαχησαν.
- Στα μέσα Ιουνίου 1913 ο βουλγαρικός στρατός επιτέθηκε ταυτόχρονα εναντίον των ελληνικών και των σερβικών θέσεων· έτσι ξεκίνησε ο Β΄ Βαλκανικός πόλεμος.

Στρατιωτικές εξελίξεις

- Ο ελληνικός στρατός κατέλαβε την Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη ως την Αλεξανδρούπολη.
- Οι Σέρβοι σημείωσαν επιτυχίες στη Δυτική Μακεδονία.
- Οι Ρουμάνοι εισέβαλαν στη Βουλγαρία (έφτασαν 30 χιλιόμετρα έξω από τη Σόφια).
- Οι Τούρκοι ανακατέλαβαν την Αδριανούπολη στην Ανατολική Θράκη.

2 ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ

- 1908** ■ Η Αυστρία προσάρτησε τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη (οθωμανική επαρχία)
- 1911** ■ Η Ιταλία επιτέθηκε εναντίον της Λιβύης, που ήταν οθωμανική κτήση (Σεπτέμβριος)
- 1912** ■ Η Ιταλία κατέλαβε τα υπό οθωμανική διοίκηση Δωδεκάνησα (Μάιος).
- Άνοιξη 1912** ■ Υπογράφηκαν συνθήκες συμμαχίας ανάμεσα στη Σερβία, τη Βουλγαρία την Ελλάδα και το Μαυροβούνιο
- Ξέσπασε επανάσταση στην Αλβανία με αίτημα την ανεξαρτησία.
- Οκτώβριος 1912 - Μάιος 1913** ■ Α΄ Βαλκανικός πόλεμος
- 1912** ■ Κατάληψη της Θεσσαλονίκης από τον ελληνικό στρατό (26 Οκτωβρίου)
- 1913** ■ Κατάληψη των Ιωαννίνων από τον ελληνικό στρατό (22 Φεβρουαρίου). Δολοφονία του βασιλιά Γεωργίου Α΄ (Μάρτιος)

- 1913** ■ Υπογραφή της συνθήκης του Λονδίνου (17 Μαΐου).
1913 ■ Β' Βαλκανικός πόλεμος (Ιούνιος-Ιούλιος)
 ■ Ο βουλγαρικός στρατός επιτέθηκε εναντίον των ελληνικών και των σερβικών θέσεων (μέσα Ιουνίου)

3 ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Πώς ερμηνεύετε το γεγονός ότι τα βαλκανικά κράτη –ανάμεσα στα οποία υπήρχαν αρκετές και σημαντικές αντιθέσεις– στράφηκαν όλα μαζί εναντίον της Οθωμανικής αυτοκρατορίας;

Τα βαλκανικά κράτη είχαν εκδηλώσει έντονο ανταγωνισμό μεταξύ τους στα τέλη του 19ου αι. και στις αρχές του 20ού, στην προσπάθειά τους να αποκτήσουν τον έλεγχο της Μακεδονίας, που ήταν τότε τμήμα της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Όπως γνωρίζουμε, ο ανταγωνισμός αυτός είχε οδηγήσει Έλληνες και Βούλγαρους σε ένοπλη σύγκρουση, που είναι γνωστή ως Μακεδονικός Αγώνας. Παρ' όλα αυτά, Ελλάδα, Βουλγαρία, Σερβία και Μαυροβούνιο συμμάχησαν το 1912 και τόλμησαν να στραφούν εναντίον της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Η στάση τους μπορεί να ερμηνευτεί ως εξής:

- Και τα τέσσερα κράτη διεκδικούσαν, με βάση τις δικές του εθνικές επιδιώξεις το καθένα, την ενσωμάτωση εδαφών της Μακεδονίας. Βασική προϋπόθεση για να θέσουν τις διεκδικήσεις τους ήταν η κατάλυση της οθωμανικής κυριαρχίας στην περιοχή.
- Μετά την επικράτηση του κινήματος των Νεοτούρκων εντάθηκαν οι διώξεις σε βάρος των αλλοεθνών πληθυσμών. Η πολιτική αυτή αναζωπύρωσε τα εθνικά αισθήματα των βαλκανικών κρατών και τα οδήγησε στην επιλογή να κινηθούν για την απελευθέρωση των ομοεθνών τους και την ενσωμάτωση των εδαφών στα οποία αυτοί κατοικούσαν.
- Ταυτόχρονα, η Οθωμανική αυτοκρατορία βρισκόταν σε κατάσταση αδυναμίας. Το γεγονός αυτό προσπαθούσαν να το εκμεταλλευτούν οι Δυνάμεις και να αποκομίσουν οφέλη. Έτσι, η Γερμανία είχε διεισδύσει οικονομικά σε αυτήν, η Ιταλία επιτέθηκε στη Λιβύη (οθωμανική κτήση) (Σεπτέμβρις 1911) και κατέλαβε τα υπό οθωμανική διοίκηση Δωδεκάνησα (Μάιος 1912), η Αυστρία προχώρησε, το 1908, σε προσάρτηση της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, που ήταν οθωμανική επαρχία, ενώ οι άλλες Δυνάμεις (Αγγλία, Γαλλία, Ρωσία) έβλεπαν τα συμφέροντά τους να πλήττονται και σκόπευαν, και αυτές να δράσουν με ανάλογο τρόπο. Τα βαλκανικά κράτη λοιπόν θεώρησαν ότι οι συνθήκες ήταν ιδιαίτερα κατάλληλες για να ξεκινήσουν μια πολεμική αναμέτρηση με την Οθωμανική αυτοκρατορία.
- Το καθένα από τα βαλκανικά κράτη δε θα μπορούσε μόνο του να διανοηθεί μια τέτοια στρατιωτική αναμέτρηση. Όμως η ένωση των δυνάμεών τους ενάντια στον κοινό εχθρό δημιουργούσε πολλές ελπίδες για νίκη.

2. Ποιους λόγους επικαλέστηκε ο Γεώργιος (πηγή 1) προκειμένου να αιτιολογήσει την προσφυγή της Ελλάδας σε πόλεμο εναντίον της Οθωμανικής αυτοκρατορίας;

Ο βασικός λόγος τον οποίο επικαλέστηκε ο Γεώργιος στο διάγγελμά του για να υποστηρίξει την κήρυξη πολέμου εναντίον της Οθωμανικής αυτοκρατορίας ήταν η προστασία των δικαιωμάτων των «υπόδουλων αδελφών», των ελληνικών δηλαδή πληθυσμών που ζούσαν στα εδάφη της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και των οποίων τα εθνικά δικαιώματα καταπατούνταν, κυρίως μετά την επικράτηση των Νεοτούρκων. Ο βασιλιάς τόνιζε ότι η απόφαση για πόλεμο προέκυψε μετά την αποτυχία που είχαν οι ειρηνικές προσπάθειες των βαλκανικών κρατών. Όπως γνωρίζουμε, οι βαλκανικοί σύμμαχοι είχαν απαιτήσει από τον σουλτάνο να σέβεται την αυτονομία των εθνότητων που ζούσαν στην αυτοκρατορία του και να προχωρήσει σε μεταρρυθμίσεις προς όφελός τους· εκείνος όμως είχε κρατήσει αδιάλλακτη στάση. Δεν υπήρχε επομένως άλλη λύση από την προσφυγή στον πόλεμο.

Άλλοι λόγοι που οδήγησαν προς τη λύση του πολέμου προέκυψαν από τις συνθήκες συμμαχίας που υπογράφηκαν ανάμεσα στη Σερβία, τη Βουλγαρία, το Μαυροβούνιο και την Ελλάδα. Ο Γεώργιος υπενθύμισε ότι οι συνθήκες αυτές ενέπνεαν στις συγκεκριμένες χώρες κοινές επιδιώξεις και επέβαλλαν κοινές υποχρεώσεις («εμπνεομένων υπό των αυτών αισθημάτων και συνδεομένων διά κοινών υποχρεώσεων»). Επομένως, η Ελλάδα δεν προχώρησε μόνη της, και σε αυτή την πολεμική προσπάθεια αλλά μαζί με τους συμμάχους της και μάλιστα «πάνοπλη», όπως τη χαρακτήρισε ο ίδιος ο Γεώργιος, δηλαδή άριστα προετοιμασμένη σε στρατιωτικό επίπεδο. Οι συνθήκες δε θα μπορούσαν να είναι πιο κατάλληλες προκειμένου η χώρα να διεκδικήσει τα δίκαια και τις ελευθερίες των χριστιανικών λαών της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και να προκαλέσει πολεμική αναμέτρηση για την υπεράσπισή τους.

3. Να μελετήσετε και να σχολιάσετε την πηγή 2.

Πρόκειται για έμμεση πηγή (το παράθεμα είναι απόσπασμα από ιστορική μελέτη των ημερών μας) που αναδεικνύει τον καθοριστικό ρόλο του Βενιζέλου στις επιτυχίες που είχε η Ελλάδα στους Βαλκανικούς πολέμους. Ο ιστορικός Γιανουλόπουλος διατυπώνει την άποψη ότι η ελληνική επιτυχία ήταν αποτέλεσμα κυρίως της σταθερής πολιτικής πορείας που είχε χαράξει ο Βενιζέλος και των επιδέξιων διπλωματικών του χειρισμών. Ωστόσο, στις προσπάθειες που κατέλαβε ο πρωθυπουργός προκειμένου να στρέψει τη χώρα στη σωστή κατεύθυνση σε μια τόσο κρίσιμη περίοδο βρέθηκε αντιμέτωπος με τον διάδοχο Κωνσταντίνο και όσους τον υποστήριζαν. Ο ιστορικός, αναφερόμενος στον Κωνσταντίνο, τον παρουσιάζει επικεφαλής του «στρατιωτικού κόμματος» και του μιλιταριστικού³ αντικοινοβουλευτικού πνεύματος. Σχολιάζει έτσι μια κατάσταση που είχε διαμορφωθεί στον στρατό, σύμφωνα με την οποία ο ίδιος ο διάδοχος, έχοντας όντως μεγάλη επιρροή, είχε συσπειρώσει γύρω του έναν κύκλο στρατιωτικών που θεωρούσαν ως πηγή εξουσίας του τόπου τον στρατό και τον αρχηγό του στρατού,

³ Μιλιταρισμός είναι η στρατοκρατία, δηλαδή η κυριαρχία του στρατού στις εκδηλώσεις της πολιτικής και κοινωνικής ζωής ενός κράτους, η οποία έχει ως αποτέλεσμα την επικράτηση αυταρχικής στρατιωτικής νοοτροπίας και πνεύματος τυφλής υπακοής και πειθαρχίας.

δηλαδή τον Κωνσταντίνο. Ο συγκεκριμένος κύκλος οπαδών αμφισβητούσε το κύρος της εκλεγμένης από τον λαό κυβέρνησης, δηλαδή της κυβέρνησης Βενιζέλου, έφερνε αντιρρήσεις και εμπόδια στο έργο της και ήταν γενικότερα εχθρικός απέναντι στο κοινοβουλευτικό πολίτευμα. Οι υποστηρικτές, βέβαια, του Κωνσταντίνου δεν περιορίζονταν στις τάξεις του στρατού. Αποτελούσαν έναν ευρύτερο κύκλο, τον οποίο ο συγγραφέας ονομάζει εθνικιστική αντιπολίτευση, εννοώντας ότι επρόκειτο για υποστηρικτές της μοναρχίας, των οποίων τα εθνικά αισθήματα έφταναν στα όρια του ακραίου εθνικισμού⁴.

Οι ισχυρισμοί του συγγραφέα στο συγκεκριμένο απόσπασμα δεν απέχουν πολύ από την πραγματικότητα. Οι εύστοχες επιλογές της κυβέρνησης Βενιζέλου στη διάρκεια των Βαλκανικών πολέμων επιβεβαιώνονται σε μεγάλο βαθμό κυρίως από τις στρατιωτικές της επιτυχίες αλλά και από τα γενικότερα αποτελέσματα των πολέμων, τα οποία ήταν θετικά για την Ελλάδα. Ήταν επίσης γεγονός ότι ο Κωνσταντίνος συνήθιζε να δημιουργεί προβλήματα στον Βενιζέλο με τη στάση του. Από την ιστορική αφήγηση γνωρίζουμε ότι οι δύο άντρες διαφώνησαν σχετικά με την κατάληψη της Θεσσαλονίκης, διαφωνία που θα μπορούσε να αποδειχθεί μοιραία για τις διεκδικήσεις της Ελλάδας στη Μακεδονία. Όλα αυτά βέβαια δημιουργούν έντονο προβληματισμό για τις εξελίξεις στο μέλλον και μας κάνουν να αναλογιστούμε σε ποιο βαθμό η επιλογή του Βενιζέλου να επαναφέρει τον διάδοχο στην ηγεσία του στρατού ήταν ενδεδειγμένη. Ας μην ξεχνάμε ότι το βασικότερο αίτημα του κινήματος στο Γουδί ήταν η απομάκρυνση από τον στρατό του διαδόχου και των άλλων γιων του βασιλιά και η κατάργηση της ευνοιοκρατίας και άλλων αρνητικών φαινομένων, τα οποία πήγαζαν από την παρουσία των πριγκίπων.

4 ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΩΝ

■ **Εικόνα 1:** «Ελληνικό ιππικό κατά τους Βαλκανικούς πολέμους»

Η φωτογραφία αποτελεί πρωτογενή πηγή για τις στρατιωτικές κινήσεις των Ελλήνων στη διάρκεια των Βαλκανικών πολέμων. Σε αυτή διακρίνονται Έλληνες ιππείς στη μάχη της Άρνισσας (κωμόπολη στο νομό Πέλλης, δυτικά της Έδεσσας, στις όχθες της λίμνης Βεγορίτιδας), η οποία δόθηκε στις 3 και 4 Νοεμβρίου 1912, λίγες μέρες δηλαδή μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης. Με την κατάληψη της Θεσσαλονίκης ο ελληνικός στρατός είχε πετύχει τον βασικό του στόχο στο μέτωπο της Μακεδονίας. Επομένως, αυτό που προείχε στη συνέχεια ήταν η εκκαθάριση της γύρω περιοχής από τα τουρκικά τμήματα και η ασφάλιση των πλευρών του ελληνικού στρατού από τα δυτικά. Έτσι, κεντρικό τμήμα στρατιάς του ελληνικού στρατού, το οποίο περιείχε κι ένα σύνταγμα ιππικού, στράφηκε προς τη δυτική Μακεδονία. Η μάχη της Άρνισσας, από την οποία βλέπουμε το στιγμιότυπο, κατέληξε σε υποχώρηση των Τούρκων.

⁴ Εθνικισμός είναι η απόλυτη και με πάθος προσήλωση των ατόμων στο έθνος τους, η οποία φτάνει ως την περιφρόνηση και την εχθρότητα προς τα άλλα έθνη.

■ **Εικόνα 2:** Β. Χατζής, «Η ναυμαχία της Έλλης», 3 Δεκεμβρίου 1912

Ο πίνακας του Β. Χατζή απεικονίζει τουρκικά θωρηκτά μέσα σε καπνούς που προκάλεσαν τα πυρά των ελληνικών πλοίων. Το στιγμιότυπο είναι από τη «ναυμαχία της Έλλης», που δόθηκε στις 3 Δεκεμβρίου του 1912 και ήταν η πρώτη μεγάλη νίκη του ελληνικού στόλου εναντίον του τουρκικού στη διάρκεια του Α΄ Βαλκανικού πολέμου (για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τη ναυμαχία, βλέπε στα *Στοιχεία για την κατανόηση του μαθήματος*).

5 ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

Η Γερμανία είχε διεισδύσει οικονομικά στην Οθωμανική αυτοκρατορία: Από τα τέλη του 19ου αιώνα η Γερμανία αναδεικνύεται σε ισχυρή δύναμη της Ευρώπης, η οποία στις αρχές του 20ού αιώνα ανταγωνίζεται τις δύο ισχυρές αποικιοκρατικές ευρωπαϊκές δυνάμεις, την Αγγλία και τη Γαλλία. Βασικός της στόχος γίνεται η οικονομική και πολιτική της διείσδυση στην Ανατολή, και κυρίως στην Οθωμανική αυτοκρατορία, όπου θα μπορούσε να εξασφαλίσει πρώτες ύλες και καύσιμα (πετρέλαιο) για την ανάπτυξη της βιομηχανίας της αλλά και νέες αγορές για να προωθήσει τα προϊόντα της (η πολιτική αυτή ονομάστηκε «πορεία προς Ανατολάς»). Σταδιακά η Γερμανία κατάφερε να αποσπάσει την Οθωμανική αυτοκρατορία από την επιρροή της Αγγλίας και της Γαλλίας και να τη θέσει υπό τη δική της επιρροή. Ενδεικτικό είναι ότι, όταν θα ξεσπάσει ο Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος (1914), η Οθωμανική αυτοκρατορία θα τεθεί από την αρχή στο πλευρό της Γερμανίας.

Η Ιταλία [...] επέθεσε, τον Σεπτέμβριο εναντίον της Λιβύης: Η Ιταλία έβλεπε αρνητικά και με ανταγωνιστικό πνεύμα την ολοένα και μεγαλύτερη διείσδυση της Γερμανίας στην Οθωμανική αυτοκρατορία και επιδίωξε να προωθήσει κι αυτή τα συμφέροντά της στην Ανατολική Μεσόγειο με τρόπο επεκτατικό. Έτσι, το Σεπτέμβριο του 1911 κήρυξε τον πόλεμο στην Οθωμανική αυτοκρατορία με αφορμή την κακή μεταχείριση των Ιταλών εμπόρων στην Τριπολίτιδα (πόλη της Λιβύης). Στόχος της ήταν να εξασφαλίσει τον έλεγχο της Λιβύης που ήταν τουρκική κτήση. Επειδή όμως αντιμετώπισε την άκαμπτη αντίσταση των τουρκικών δυνάμεων, αποφάσισε να μεταφέρει τις πολεμικές επιχειρήσεις στο Αιγαίο. Πρώτα βομβάρδισε τα Δαρδανέλια κι έπειτα κατέλαβε τα Δωδεκάνησα (οι κάτοικοι των νησιών είδαν τους Ιταλούς ως απελευθερωτές από την οθωμανική κατοχή). Τον Οκτώβριο του 1912 υπογράφηκε συνθήκη ειρήνης ανάμεσα στην Ιταλία και την Οθωμανική αυτοκρατορία, σύμφωνα με την οποία οι Ιταλοί κατοχύρωναν την κυριαρχία τους στη Λιβύη, όφειλαν όμως να αποσυρθούν από τα Δωδεκάνησα. Ωστόσο, η Ιταλία δεν αποσύρθηκε από τα νησιά παρά μόνο μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου (το 1947). Ο ιταλο-τουρκικός πόλεμος αποδυνάμωσε το οθωμανικό κράτος και διαμόρφωσε ευνοϊκές συνθήκες για τη συσπείρωση των βαλκανικών χωρών εναντίον του.

Όλα αυτά έπλητταν συμφέροντα των άλλων Δυνάμεων (Αγγλία, Γαλλία, Ρωσία): Η ενίσχυση της επιρροής της Γερμανίας στην Οθωμανική αυτοκρατορία ήταν επιζήμια για τα συμφέροντα της Αγγλίας και της Γαλλίας. Τα γερμανικά κεφάλαια είχαν εκτοπίσει σε μεγάλο βαθμό τα αγγλικά και τα γαλλικά μέσα στο οθωμανικό κράτος, γεγονός που έπληττε την οικονομία αλλά και τις αποικιοκρατικές βλέψεις των δύο χωρών. Από την άλλη, η Ρωσία, η οποία πάντα επιδίωκε να επηρεάζει τους βαλκανικούς λαούς για να μπορεί να προωθή τα συμφέροντά της στο μεσογειακό χώρο, έβλεπε αρνητικά την προσάρτηση της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης από την Αυστρία, καθώς έτσι η περιοχή απομακρυνόταν από τη δική της επιρροή.

Ο ελληνικός στρατός [...] προέλασε στη Μακεδονία καταλαμβάνοντας πολλές περιοχές: Το σύνολο του ελληνικού στρατού ξηράς κατανεμήθηκε σε δύο μεγάλες μονάδες: τον στρατό Θεσσαλίας, με παρατακτική δύναμη 100.000 περίπου αντρών, και τον στρατό Ηπείρου με παρατακτική δύναμη 15.000 αντρών, η οποία ενισχυόταν προοδευτικά με σώματα εθελοντών. Η Ελλάδα διέθετε επίσης τέσσερα αεροπλάνα. Απέναντι στην ελληνική παράταξη οι Τούρκοι διέθεταν 35.000 άντρες. Το σχέδιο προέβλεπε γρήγορη προέλαση στον μακεδονικό χώρο. Στις 6 Οκτωβρίου ο ελληνικός στρατός κατέλαβε την Ελασσόνα χωρίς σημαντική αντίσταση από τις τουρκικές δυνάμεις. Αμέσως μετά κινήθηκε για τα στενά του Σαραντάπορου τα οποία κατέλαβε μετά από πολλές δυσκολίες και σημαντικές απώλειες (182 νεκροί και πάνω από 1.000 τραυματίες). Ήταν η πρώτη σημαντική νίκη των Ελλήνων στον Α' Βαλκανικό πόλεμο. Ακολούθησε η κατάληψη της Κοζάνης, των Γρεβενών, της Κατερίνης, της Βέροιας και των Γιαννιτσών.

Ο ελληνικός στόλος, με επικεφαλής το ναύαρχο Παύλο Κουντουριώτη ανάγκασε τον τουρκικό στόλο να κλειστεί στα Στενά: Ο ελληνικός στόλος, που ήταν ο ισχυρότερος και καλύτερα εκπαιδευμένος μεταξύ των βαλκανικών συμμάχων, είχε αναλάβει έναν ιδιαίτερα δύσκολο ρόλο: να εμποδίζει, σε όλη τη διάρκεια του πολέμου, την έξοδο του οθωμανικού στόλου από τα Στενά (Δαρδανέλια). Έτσι οι Τούρκοι δε θα μπορούσαν να ενισχύσουν τις δυνάμεις τους στα βαλκανικά εδάφη με στρατό από τα ασιατικά εδάφη της αυτοκρατορίας, όπου βρίσκονταν και τα κύρια κέντρα στρατολογίας και συγκέντρωσης του οθω-

Παραϊστορικά

- **Θωρηκτό «Αβέρωφ»:** Η Ελλάδα στους Βαλκανικούς πολέμους διέθετε την καλύτερη ναυαρχίδα των Βαλκανίων, το θωρηκτό «Αβέρωφ». Το πλοίο ήταν πολύ πιο σύγχρονο και πολύ πιο γρήγορο από τα δύο τουρκικά θωρηκτά που αγοράστηκαν την ίδια εποχή για να το αντιμετωπίσουν. Πραγματικά πυρά εκτόξευσε για πρώτη φορά στη ναυμαχία της «Έλλης», που ήταν και η πρώτη του πολεμική σύγκρουση.

- Το πρώτο υποβρύχιο που χρησιμοποιήθηκε σε πολεμικές επιχειρήσεις σε όλο τον κόσμο το διέθετε η Ελλάδα στους Βαλκανικούς πολέμους. Ήταν το «Δελφίν» και είχε παραγγελθεί στα ναυπηγεία της Τουλών το 1910. Έτρεχε με 12 μίλια στην επιφάνεια και 8 σε κατάδυση.

μανικού στρατού. Ο ελληνικός στόλος λοιπόν, με ναυαρχίδα το θωρηκτό «Αβέρωφ» που ήταν τότε το πιο αξιόμαχο και εκσυγχρονισμένο θωρηκτό των Βαλκανίων, κατέλαβε αρχικά τη Λήμνο (8 Νοεμβρίου 1912) και, καθιστώντας το λιμάνι της, τον Μούδρο, ορμητήριό του, απελευθέρωσε τα υπόλοιπα νησιά του Βόρειου Αιγαίου και το Άγιο Όρος. Κατάφερε έτσι να αποκλείσει τους Τούρκους μέσα στα Στενά και να στερήσει από τις δυνάμεις τους στα Βαλκάνια 200.000 ως 300.000 πρόσθετο στρατό, γεγονός που συνέβαλε αποφασιστικά στη νίκη των βαλκανικών συμμάχων.

Η ναυμαχία της «Έλλης»: Από τα μέσα Νοεμβρίου έως τις αρχές Δεκεμβρίου 1912 ο τουρκικός στόλος βρισκόταν αποκλεισμένος στα Στενά εξαιτίας της κυριαρχίας των ελληνικών πλοίων στο Αιγαίο. Στις 3 Δεκεμβρίου το πρωί πραγματοποιήθηκε η πρώτη τουρκική απόπειρα διάσπασης του κλοιού. Ακολούθησε σύγκρουση με τον ελληνικό θωρηκτό στόλο, η οποία είναι γνωστή ως ναυμαχία της «Έλλης» και η οποία έληξε με νίκη των Ελλήνων και υποχώρηση του τουρκικού στόλου και αναδίπλωσή του και πάλι στα Στενά. Το μεγαλύτερο μερίδιο της νίκης ανήκε στο θωρηκτό «Αβέρωφ» και στις τολμηρές και αποτελεσματικές κινήσεις στις οποίες το οδήγησε ο ναύαρχος Κουντουριώτης εκμεταλλευόμενος την ταχύτητα του πλοίου. Οι απώλειες των Ελλήνων ανήλθαν σε 2 νεκρούς και 5 τραυματίες και των Τούρκων σε 58 νεκρούς και πάνω από 50 τραυματίες. Μικρές ήταν οι ζημιές που υπέστησαν τα πλοία και των δύο αντιπάλων. Οι δύο στόλοι είχαν εκτελέσει κατά μέσο όρο 600 βολές ο καθένας. Την επόμενη έξοδό του ο τουρκικός στόλος την πραγματοποίησε στις 5 Ιανουαρίου 1913. Αποτέλεσμα ήταν η ναυμαχία της Λήμνου, στην οποία φάνηκε και πάλι η υπεροχή του ελληνικού στόλου. Οι ζημιές των Τούρκων και οι απώλειες σε ανθρώπινο δυναμικό ήταν ασύγκριτα μεγαλύτερες. Μετά από αυτό εγκαταλείφθηκαν τα σχέδιά τους για διάσπαση του αποκλεισμού.

Η δολοφονία του βασιλιά Γεωργίου: Ο Γεώργιος δολοφονήθηκε στις 5 Μαρτίου 1913 ενώ έκανε τον περίπατό του σε κεντρικό δρόμο της Θεσσαλονίκης συνοδευόμενος από τον υπασπιστή του Φραγκούδη. Δολοφόνος ήταν ο Σερραίος Αλέξανδρος Σχινάς. Ο ταγματάρχης Φραγκούδης κατάφερε να τον πιάσει αμέσως. Ακολούθησαν ανακρίσεις του δολοφόνου στην αστυνομία, οι οποίες όμως δε διαλεύκαναν τα κίνητρα της δολοφονίας. Η αστυνομία υποστήριξε σε ανακοίνωσή της ότι ο Σχινάς ήταν ανισόρροπος και μανιακός. Λίγες μέρες αργότερα αυτοκτόνησε πέφτοντας από το τελευταίο πάτωμα του διοικητηρίου. Μυστήριο αποτελεί το γεγονός ότι η δικογραφία που είχε σχηματιστεί (ο φάκελος της ανάκρισης) χάθηκε, κι έτσι δεν αποκαλύφθηκε ποτέ τι ακριβώς είχε υποστηρίξει ο Σχινάς για τα κίνητρα της δολοφονίας.

Ο ιστορικός Κορδάτος υποστηρίζει ότι ο πρωτοδίκης Κανταρές, που ήταν ο βασικός ανακριτής στην υπόθεση, του εκμηστηρεύτηκε έπειτα από χρόνια πως ο Σχινάς μετά τις πρώτες ανακρίσεις άρχισε να ενοχοποιεί Γερμανούς, και μάλιστα τον Γερμανό πρεσβευτή. Αμέσως μετά από αυτές τις αποκαλύψεις του Σχινά ο φάκελος της ανάκρισης χάθηκε μυστηριω-

δώς, ενώ ο ίδιος ο Σχινάς οδηγήθηκε στην αυτοκτονία. Ο Κανταρές όμως επέμενε, σύμφωνα πάντα με τον Κορδάτο, ότι δεν επρόκειτο για αυτοκτονία αλλά για δολοφονία. Τα νέα στοιχεία που έφερνε στο φως η ανάκριση ενοχλούσαν μάλλον κάποια ισχυρά πρόσωπα, τα οποία δεν ήθελαν να φανεί ότι πίσω από τη δολοφονία του βασιλιά βρισκόταν η Γερμανία. Ωστόσο, δεν υπάρχουν αποδείξεις για όλα αυτά παρά μονάχα μαρτυρίες.

Η Γερμανία ήθελε την άνοδο στον θρόνο του γερμανόφιλου διαδόχου Κωνσταντίνου: Ο Κωνσταντίνος ήταν ο πρωτότοκος γιος του βασιλιά Γεωργίου (τα υπόλοιπα παιδιά του Γεωργίου ήταν ο Γεώργιος, η Αλεξάνδρα, ο Νικόλαος, η Μαρία, ο Ανδρέας και ο Χριστόφορος). Σε αντίθεση με τον πατέρα του Γεώργιο, που βασίλευσε πενήντα χρόνια (1863-1913), η θητεία του Κωνσταντίνου στο θρόνο διήρκεσε μόλις πέντε χρόνια (από 8 Μαρτίου 1913 έως 29 Μαΐου 1917 και από 6 Δεκεμβρίου 1920 έως 11 Σεπτεμβρίου 1922) και συνδέθηκε με την ιδιαίτερα ταραγμένη περίοδο συμμετοχής της χώρας στον Α΄ Παγκόσμιο και στο Μικρασιατικό πόλεμο.

Τις πρώτες γνώσεις έλαβε ο Κωνσταντίνος κατ' οίκον δίπλα σε καθηγητές πανεπιστημίου. Στη συνέχεια πήγε στο Βερολίνο, όπου παρακολούθησε μαθήματα στην πρωσική Ακαδημία Πολέμου και εντάχθηκε ως μαθητευόμενος αξιωματικός στο αυτοκρατορικό γερμανικό Επιτελείο. Κατά την παραμονή του στη Γερμανία, σε μια περίοδο που κυριαρχούσε το αυταρχικό πνεύμα του Κάιζερ (αυτοκράτορα) Γουλιέλμου, εντυπωσιάστηκε από τη στρατιωτική ισχύ και πειθαρχία που επικρατούσαν και από το αυτοκρατορικό μεγαλείο. Εκεί γνώρισε και συνδέθηκε με την εγγονή του Γερμανού αυτοκράτορα Σοφία, αδερφή του μετέπειτα αυτοκράτορα Γουλιέλμου Β΄. Η Σοφία ασπάστηκε την ορθοδοξία και παντρεύτηκε τον Κωνσταντίνο το 1889 στην Αθήνα με μεγάλη λαμπρότητα. Ωστόσο, παρέμεινε πάντα Γερμανίδα στην ψυχή, πράγμα που φάνηκε κυρίως στη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου και στη στάση που τήρησε τότε (βλέπε ενότητα 32). Η εκπαίδευση που έλαβε ο Κωνσταντίνος στη Γερμανία αλλά και ο γάμος του με τη Σοφία συνέβαλαν στο να διαμορφώσει έντονα φιλογερμανικά αισθήματα, τα οποία κι αυτός θα εκδηλώσει την περίοδο του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου.

30

Ενότητα

Η Ελλάδα και τα Βαλκάνια αμέσως μετά τους Βαλκανικούς πολέμους

1881 Η Ελλάδα ενσωματώνει τη Θεσσαλία (εκτός από Ελασσόνα) και την Άρτα.

ΠΡΙΝ

1913 Λήξη των Βαλκανικών πολέμων: Η Ελλάδα εξασφαλίζει το μεγαλύτερο μέρος της Μακεδονίας, τη νότια Ήπειρο, τα νησιά του Β. και Α. Αιγαίου και την Κρήτη.

ΤΩΡΑ

1919 Με τη συνθήκη του Νεϊγύ, μετά τη λήξη του Α' Παγκοσμίου πολέμου, η Ελλάδα αποκτά και τη Δυτική Θράκη. Η συνθήκη της Λοζάνης αργότερα (24 Ιουλίου 1923) ρυθμίζει οριστικά τα σύνορα Ελλάδας - Τουρκίας

ΜΕΤΑ

1 ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ

Η λήξη των Βαλκανικών πολέμων: συνθήκη του Βουκουρεστίου (28 Ιουλίου 1913)

- Η Ελλάδα εξασφάλισε:
  - το μεγαλύτερο μέρος της Μακεδονίας,
  - τη νότια Ήπειρο,
  - σημαντικά νησιά στο Βόρειο και Ανατολικό Αιγαίο (Θάσος, Σαμοθράκη, Λήμνος, Λέσβος, Χίος, Σάμος, Ικαρία),
  - την Κρήτη,

Τα εδάφη αυτά ονομάστηκαν **Νέες Χώρες**. (Η ελληνική επικράτεια πριν από την ενσωμάτωση αυτών των εδαφών ήταν η **Παλαιά Ελλάδα**.)
- Η Σερβία κέρδισε ένα σημαντικό τμήμα της βορειοδυτικής Μακεδονίας.
- Η Βουλγαρία πήρε το μεγαλύτερο μέρος της Δυτικής Θράκης.
- Η Οθωμανική αυτοκρατορία ανέκτησε την Ανατολική Θράκη.
- Τα Δωδεκάνησα παρέμειναν υπό ιταλικό έλεγχο.
- Η Βόρεια Ήπειρος, περιοχή με σημαντική παρουσία ελληνικών πληθυσμών, παραχωρήθηκε στην Αλβανία με το πρωτόκολλο της Φλωρεντίας (4 Δεκεμβρίου 1913), παρά τις έντονες αντιδράσεις των Ελλήνων που έμεναν εκεί..

Οι συνέπειες των Βαλκανικών πολέμων για την Ελλάδα

- Σε δέκα μήνες η χώρα διπλασίασε σχεδόν τα εδάφη της και τον πληθυσμό της.
- Δημιουργήθηκαν θετικές προοπτικές, καθώς προστέθηκαν πόλεις που ήταν ακμαία οικονομικά κέντρα (Θεσσαλονίκη, Ιωάννινα, Καβάλα, Μυτι-

- λήνη, Χίος, Ηράκλειο της Κρήτης).
- Παράλληλα δημιουργήθηκε το πρόβλημα της αφομοίωσης των Νέων Χωρών: οι μουσουλμανικοί και σλαβικοί πληθυσμοί (κατείχαν τις περισσότερες καλλιεργήσιμες γαίες) και η ισχυρή εβραϊκή κοινότητα της Θεσσαλονίκης (έλεγχε σε μεγάλο βαθμό την οικονομική ζωή της πόλης) έβλεπαν, αρχικά, με δυσπιστία τις ελληνικές αρχές.
  - Στον πολιτικό τομέα συνεχίστηκαν και στις Νέες Χώρες οι μεταρρυθμίσεις που είχαν ξεκινήσει πριν από το 1912:
    - αναγνώριση εργατικών σωματείων,
    - μέτρα για την ασφάλιση των εργαζομένων και την καθιέρωση της οκτάωρης εργασίας,
    - ίδρυση αγροτικών συνεταιρισμών.
  - Στην εξωτερική πολιτική παρέμεναν ανοιχτά σημαντικά εθνικά ζητήματα:
    - η άρνηση του σουλτάνου να δεχτεί την ελληνική κυριαρχία στα νησιά του Βόρειου και Ανατολικού Αιγαίου,
    - η ιταλική κατοχή των Δωδεκανήσων,
    - η ύπαρξη πυκνών ελληνικών πληθυσμών στη Β. Ηπειρο, στη Θράκη και τη Μικρά Ασία.

2 ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ

- 1913**
- Συνθήκη του Βουκουρεστίου (28 Ιουλίου)
  - Πρωτόκολλο της Φλωρεντίας (4 Δεκεμβρίου)

3 ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Κατά μία άποψη το αποτέλεσμα των Βαλκανικών πολέμων ήταν η μεγαλύτερη πολεμική επιτυχία της Ελλάδας από την ίδρυσή της έως τότε. Ποια είναι η γνώμη σας; Να την τεκμηριώσετε.

Η Ελλάδα βγήκε ιδιαίτερα κερδισμένη από τους Βαλκανικούς πολέμους:

- Με τα νέα εδάφη που κατάφερε να προσαρτήσει διπλασίασε την έκταση και τον πληθυσμό της.
- Οι περιοχές τις οποίες ενσωμάτωσε δημιουργούσαν θετικές προοπτικές: υπήρχαν σε αυτές ακμαία οικονομικά κέντρα (Θεσσαλονίκη, Ιωάννινα, Καβάλα, Μυτιλήνη, Χίος, Ηράκλειο της Κρήτης) που θα ενίσχυναν την οικονομική ζωή της χώρας, και εδάφη πλούσια που θα συνέβαλαν στην ανάπτυξη της γεωργίας.
- Γενικότερα, η ενσωμάτωση των Νέων Χωρών θα βοηθούσε την Ελλάδα να ξεπεράσει τα σοβαρά οικονομικά προβλήματα που αντιμετώπιζε. Η αύξηση του πληθυσμού, καθώς και η ποικιλία των αγροτικών προϊόντων που παράγονταν στα νέα εδάφη διαμόρφωναν ευνοϊκές προϋποθέσεις για την ανάπτυξη της ελληνικής βιομηχανίας (η οποία μέχρι τότε ακολουθούσε πολύ αργούς ρυθμούς κυρίως λόγω έλλειψης εργατικών χεριών και πρώτων υλών αλλά και λόγω μικρής εσωτερικής αγοράς) και για την

τόνωση του εμπορίου στο εσωτερικό της χώρας. Επιπλέον, οι θετικές αυτές εξελίξεις έθεταν τις βάσεις για την ενίσχυση του ρόλου των αστικών στρωμάτων (εμπόρων, ελεύθερων επαγγελματιών, βιοτεχνών, βιομηχάνων, επιχειρηματιών) και γενικότερα για την ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας.

Όλα αυτά τεκμηριώνουν την άποψη ότι το αποτέλεσμα των Βαλκανικών πολέμων ήταν η μεγαλύτερη πολεμική επιτυχία της Ελλάδας από την ίδρυσή της. Η χώρα βγήκε από την πολεμική αυτή αναμέτρηση όχι μόνο μεγαλύτερη εδαφικά αλλά και ισχυρότερη. Το σημαντικότερο ήταν ότι είχαν δημιουργηθεί οι καλύτερες προϋποθέσεις για τη μελλοντική της ανάπτυξη.

2. Να μελετήσετε την πηγή. Ποια γενικότερη λογική χαρακτηρίζει τις θέσεις του Κ. Ρακτιβάν; Ποιοι παράγοντες θεωρείτε ότι υπαγόρευσαν αυτή τη λογική;

Τις θέσεις του Κ. Ρακτιβάν σχετικά με τον τρόπο διοίκησης των νέων περιοχών διέπει η λογική της διατήρησης των αρχών της προηγούμενης οθωμανικής διοίκησης («οι λοιποί κλάδοι της υπηρεσίας θέλουν να λειτουργήσει περίπου ως και επί της τουρκικής κυριαρχίας»). Οι όποιες αλλαγές γίνουν, σύμφωνα με τον Ρακτιβάν, δε θα απειλήσουν τους βασικούς κανόνες λειτουργίας των διοικητικών, δικαστικών και των υπόλοιπων υπηρεσιών των περιοχών αυτών.

Ο διοικητής τονίζει και παράλληλα δεσμεύεται ότι η ελληνική πλευρά θα συμπεριφέρεται με ισότητα και δικαιοσύνη σε όλες τις εθνικότητες που ζούσαν σε αυτά τα εδάφη, θα σέβεται τα ατομικά τους δικαιώματα και θα επιδιώκει με τη δραστηριότητά της την ευημερία τους. Επιπλέον, θα έχει την ευθύνη για την τήρηση της δημόσιας τάξης και τη διαμόρφωση συνθηκών ασφάλειας για τους κατοίκους.

Τη στάση της ελληνικής πλευράς την υπαγορεύουν οι ιδιαιτερότητες των συγκεκριμένων περιοχών. Στα εδάφη αυτά, που πριν ανήκαν στην Οθωμανική αυτοκρατορία ενώ τώρα περνούν στην ελληνική επικράτεια, ζούσαν μαζί με τους Έλληνες πλήθος μουσουλμανικών και σλαβικών πληθυσμών, καθώς και πολλοί Εβραίοι. Η Θεσσαλονίκη ήταν μια πολυεθνική πόλη με πλήθος διαφορετικών κοινοτήτων, μεταξύ των οποίων η ισχυρότερη οικονομικά και πληθυσμιακά ήταν η εβραϊκή. Όλες αυτές οι εθνότητες αντιμετώπιζαν τις ελληνικές αρχές, τουλάχιστον αρχικά, με κάποια δυσπιστία. Ήταν αναγκαίο λοιπόν η ελληνική διοίκηση να εμπνεύσει στους πληθυσμούς αισθήματα εμπιστοσύνης και ασφάλειας και να προσπαθήσει να τους ενσωματώσει στο ελληνικό κράτος ομαλά και με όσο το δυνατό λιγότερες αντιδράσεις από την πλευρά τους. Το κείμενο του διοικητή Ρακτιβάν επιχειρεί τη διαμόρφωση αυτού ακριβώς του κλίματος.

4 ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΩΝ

■ Χάρτης: Η χερσόνησος του Αίμου το 1913

Στο χάρτη βλέπουμε τις εδαφικές αλλαγές που προέκυψαν για τις βαλκανικές χώρες μετά τους Βαλκανικούς πολέμους. Τα νέα όρια των χωρών καθορίστηκαν με βάση τη συνθήκη του Βουκουρεστίου (28 Ιουλίου 1913).

■ Χώρες με τα μεγαλύτερα εδαφικά κέρδη

Σερβία και Ελλάδα: Διπλασίασαν σχεδόν τα εδάφη τους. Η Σερβία επεκτάθηκε σε ένα σημαντικό τμήμα της βορειοδυτικής Μακεδονίας, ενώ η Ελλάδα εξασφάλισε το μεγαλύτερο μέρος της Μακεδονίας, τη νότια Ήπειρο, σημαντικά νησιά στο Βόρειο Αιγαίο (Θάσος, Σαμοθράκη, Λήμνος, Λέσβος, Χίος, Σάμος, Ικαρία) και την Κρήτη.

Αλβανία: Πριν από τους Βαλκανικούς πολέμους δεν υπήρχε καν αλβανικό κράτος, ενώ τώρα δημιουργήθηκε ανεξάρτητη Αλβανία στις νοτιοδυτικές ακτές της Αδριατικής, στην οποία προσαρτήθηκε και η Βόρεια Ήπειρος, περιοχή με σημαντική παρουσία ελληνικών πληθυσμών. Όπως φαίνεται και στον χάρτη, με τη δημιουργία της Αλβανίας εμποδίστηκε η έξοδος της Σερβίας στην Αδριατική.

Μαυροβούνιο: Επέκτεινε τα ανατολικά του σύνορα και αύξησε σημαντικά τα εδάφη του σε σχέση με την έκταση που ήδη είχε.

■ Χώρες με μικρότερα εδαφικά κέρδη

Βουλγαρία: Είχε σημαντικά οφέλη, όχι ωστόσο αυτά που υπολόγιζε. Επέκτεινε πάντως τα νότια σύνορά της αποκτώντας το μεγαλύτερο μέρος της Δυτικής Θράκης και εξασφαλίζοντας έξοδο στο Αιγαίο.

Ρουμανία: Απέκτησε κάποια εδάφη στο νοτιοανατολικό της μέρος σε βάρος των εδαφών της Βουλγαρίας.

■ Χώρα που υπέστη τις μεγαλύτερες απώλειες

Οθωμανική αυτοκρατορία: Έχασε όλες σχεδόν τις περιοχές της στο χώρο της Βαλκανικής, οι οποίες προσαρτήθηκαν από τα βαλκανικά κράτη. Διατήρησε μόνο τα εδάφη της Ανατολικής Θράκης μέχρι και την Αδριανούπολη.

■ Τα Βαλκάνια σήμερα

Ο πολιτικός χάρτης των Βαλκανίων του 1913 μοιάζει σημαντικά με τον σημερινό πολιτικό χάρτη της περιοχής. Η κάθε χώρα παρουσιάζει μικρές διαφορές σε σχέση με τα σύνορα που είχε μετά τους Βαλκανικούς πολέμους:

Ελλάδα: Έχει εντάξει στα εδάφη της και τη Δυτική Θράκη μέχρι και το Διδυμότειχο, καθώς και τα Δωδεκάνησα.

Βουλγαρία: Δε διαθέτει σήμερα έξοδο στο Αιγαίο, αφού τα εδάφη αυτά κατέχονται πλέον από την Ελλάδα. Έχει επεκτείνει λίγο τα νότια σύνορά της

Να μπει
σημερινός
χάρτης των
Βαλκανίων

σε εδάφη της Α. Θράκης, τα οποία ανήκαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Σερβία: Παρουσιάζει τις περισσότερες διαφοροποιήσεις στα σύνορά της. Βόρεια έχει επεκταθεί σε εδάφη που κατέχονταν από την Αυστροουγγαρία, στα νότια όμως τα εδάφη της έχουν περιοριστεί, καθώς έχει σχηματιστεί ένα νέο κράτος, η Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας (ΠΓΔΜ).

Αλβανία: Τα σύνορά της παραμένουν ίδια από το 1913.

Τουρκία: Κατέχει μέχρι και σήμερα την Ανατολική Θράκη. Μικροί περιορισμοί έχουν προκύψει στα εδάφη αυτά σε σχέση με το χάρτη του 1913, λόγω της προσάρτησης κάποιων περιοχών από τη Βουλγαρία και την Ελλάδα.

Μαυροβούνιο: Δεν παρουσιάζει σημαντικές διαφορές στα σύνορά του. Τέλος, σε εδάφη στα οποία επεκτεινόταν η Αυστροουγγαρία σήμερα υπάρχουν νέα κράτη: Ουγγαρία, Αυστρία, Κροατία, Σλοβενία, Βοσνία-Ερζεγοβίνη.

5 ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

Δωδεκάνησα: Η συνθήκη του Βουκουρεστίου (28 Ιουλίου 1913) όριζε ότι τα Δωδεκάνησα θα παρέμεναν υπό ιταλικό έλεγχο. Η Ιταλία τα κράτησε μέχρι και τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο. Μετά τη λήξη του πολέμου παραχωρήθηκαν στην Ελλάδα με τη συνθήκη του Παρισιού (10 Φεβρουαρίου 1947).

Νησιά Βόρειου και Ανατολικού Αιγαίου και Βόρεια Ήπειρος: Για τη Βόρεια Ήπειρο και τα νησιά του Αιγαίου υπήρξαν ιδιαίτερες ρυθμίσεις από τις Δυνάμεις. Με το πρωτόκολλο της Φλωρεντίας (4 Δεκεμβρίου 1913) οι Δυνάμεις αποφάσισαν την παραχώρηση της Βόρειας Ηπείρου (την οποία ο ελληνικός στρατός κατείχε από το Μάρτιο του 1913) στην Αλβανία. Με διακοίνωσή τους επίσης, τον Φεβρουάριο του 1914, παραχώρησαν στην Ελλάδα τα νησιά του Βόρειου και Ανατολικού Αιγαίου (Θάσος, Σαμοθράκη, Λήμνος, Λέσβος, Χίος, Σάμος, Ικαρία), τα οποία ο ελληνικός στόλος είχε καταλάβει¹ από τον Δεκέμβριο του 1912, με την προϋπόθεση ότι η Ελλάδα θα απέσυρε τις στρατιωτικές της δυνάμεις από τη Βόρεια Ήπειρο. Η ελληνική κυβέρνηση δέχτηκε. Ωστόσο, οι ελληνικοί πληθυσμοί της Βόρειας Ηπείρου δημιούργησαν αντάρτικα σώματα και ανακήρυξαν τη Βόρεια Ήπειρο αυτόνομη. Με την έναρξη του Α' Παγκοσμίου πολέμου ο ελληνικός στρατός ανακατέλαβε τη Βόρεια Ήπειρο, ενώ η Ιταλία, η οποία επιδίωκε να επεκτείνει την επιρροή της στο βαλκανικό χώρο, κατέλαβε την Αυλώνα και την ενδοχώρα της. Μετά τη λήξη όμως του πολέμου, με απόφαση των πρεσβευτών της διάσκεψης του Παρισιού, η Βόρεια Ήπειρος δόθηκε οριστικά στην Αλβανία.

Θεσπίστηκαν μέτρα για την ασφάλιση των εργαζομένων: Οι συνθήκες εργασίας των εργατών στην Ελλάδα εξακολουθούσαν να είναι άθλιες στις αρχές του 20ού αιώνα. Εργάζονταν 12-16 ώρες την ημέρα μέσα σε θλιβερούς, σκοτεινούς και ανθυγιεινούς χώρους. Οι μισθοί τους δεν έφτα-

¹ Στα νησιά που είχε απελευθερώσει ήταν και η Ίμβρος και η Τένεδος, αυτά όμως θεωρήθηκε ότι αποτελούσαν μέρος του αμυντικού συστήματος των Στενών, και γι' αυτό παραχωρήθηκαν στην Τουρκία.

ναν να καλύψουν ούτε τις στοιχειώδεις ανάγκες τους. Το χειρότερο ήταν ότι παρέμεναν χωρίς κοινωνικά δικαιώματα και νομική κατοχύρωση (δικαιώματα όπως κοινωνική ασφάλιση, ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, αποζημίωση σε περίπτωση ατυχήματος ήταν άγνωστα) και ότι δεν υπήρχε νόμος που να απαγορεύει την παιδική εργασία (μικρά παιδιά ηλικίας 6-10 ετών εργάζονταν κάτω από τις ίδιες άθλιες συνθήκες με ελάχιστες αμοιβές). Δεν αναγνωριζόταν επίσης το δικαίωμα των εργαζομένων να οργανώνονται σε εργατικά σωματεία, παρά μόνο σε σωματεία στα οποία συμμετείχαν εργάτες και εργοδότες μαζί.

Στο πλαίσιο των μεταρρυθμίσεων που προώθησε η Αναθεωρητική Βουλή ψηφίστηκαν σημαντικά μέτρα υπέρ των εργαζομένων. Απαγορεύτηκε η συμμετοχή εργοδοτών στις εργατικές ενώσεις, ορίστηκε η Κυριακή ως ημέρα υποχρεωτικής αργίας, προωθήθηκε η ασφάλιση των εργαζομένων και η οκτάωρη εργασία. Ωστόσο, εξαιτίας των έντονων αντιδράσεων που υπήρξαν από την πλευρά των βιομηχάνων, η εργατική νομοθεσία που ψηφίστηκε δεν εφαρμόστηκε στους χώρους εργασίας ή εφαρμόστηκε πλημμελώς. Οι συνθήκες παρέμεναν σχεδόν ίδιες όπως και πριν με ελάχιστες εξαιρέσεις. Σύμφωνα με έκθεση του επιθεωρητή Σαλίβερου τον Αύγουστο του 1912, έπειτα από ελέγχους που έκανε σε εργοστάσια και εργαστήρια της Πάτρας και της Κορίνθου, οι εργατικοί νόμοι ήταν σχεδόν άγνωστοι σε αυτούς τους χώρους. Παιδιά μικρότερα από 12 χρονών εξακολουθούσαν να εργάζονται 12 και 14 ώρες ημερησίως, οι εργαζόμενοι εξακολουθούσαν να δουλεύουν Κυριακή, και μάλιστα χωρίς πληρωμή, για τον καθαρισμό δήθεν των μηχανημάτων, οι κανόνες υγιεινής δεν τηρούνταν πουθενά, ενώ οι εργάτες κινδύνευαν ανά πάσα στιγμή από εργατικά ατυχήματα, λόγω έλλειψης μέτρων ασφαλείας στους τόπους εργασίας. Τέλος, πολύ συχνά οι εργάτες απολύονταν μόλις γινόταν γνωστή στον εργοδότη η συμμετοχή τους σε εργατικούς συλλόγους.

Παραϊστορικά

Το ετήσιο εισόδημα ενός ανειδίκευτου εργάτη ήταν 900 δρχ. το 1880 και 1.400 δρχ. το 1909. Το εισόδημα αντίστοιχα ενός από τους δέκα μεγαλύτερους κεφαλαιούχους του τόπου αυξήθηκε από 100.000 δρχ. το 1880 σε 250.000 το 1909. Την ίδια περίοδο η βασιλική επιχορήγηση, δηλαδή τα χρήματα με τα οποία το κράτος επιδοτούσε τη βασιλική οικογένεια, ήταν 6.000.000 το 1880 και 9.000.000 το 1909!